

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTUSU

BAŞLANGICINDAN M. Ö.
1. BİNİN İLK YARISINA KADAR
ANADOLUDA MÜZİK ALETLERİ
VE TASVİRLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ
ANA BİLİM DALI

H. KÜBRA ENSERT

ANKARA 1987

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
KISALTMALAR	2-6
GİRİŞ	7-8
VURMALI SAZLAR	
1. Sistrumlar	9-13
2. Çalpara ve Ziller	14-17
3. Terrakota Çalgıraklar	18-19
4. Tefler	20-21
5. Davullar	22
TELLİ SAZLAR	
1. Lirler	23-28
2. Tamburalar	29-31
ÜFLEMELİ SAZLAR	
1. Çifte kavallar	32-34
2. Zurnalar	35-36
MÜZİK ALETLERİNİN YAZILI KAYNAKLARA GÖRE ADLANDIRILMASI	37-38
SONUÇ	39-42
KATALOG	43-60
LEVHALAR LİSTESİ	61-65
TABLO 1 ve 2	66
TABLO 3, 4 ve 5	67
HARİTA (Müzik aletlerinin ele geçtiği merkezleri gösterir)	68
LEVHALAR	69-96

Ö N S Ö Z

Hocam, Sayın Yard. Doç. Dr. Aliye Özten'in tez danışmanlığı altında, almış olduğum "Başlangıcından M. Ö. I. binin ilk yarısına kadar Anadolu'da müzik aletleri ve tasvirleri" konulu bu tezimde, kendilerinin değerli rehberliği ve yardımlarının katkısı büyük olmuştur.

Bizi bu konuya sevkeden güç, bunun toplu araştırma yapılmamış olan konulardan birinin oluşudur. Çalışmamız sonucu bir araya getirilen eserlerin çokluğu ve çeşitliliği bizi sevindirmiştir.

Geç dönemlerde ancak ikonografik olarak inceleme fırsatını bulduğumuz müzik aletlerinden bazılarının gerçekleri bizi Eski Tunç Çağına kadar götürebilmiştir.

Her sesin müzik olamayacağı kadar, her ses çıkaran aletin de müzik aleti olamayacağı doğaldır. Bu görüş içinde çağdaş anlayışımıza göre daha ziyade çocuk oyuncuğu izlenimini veren ve bazılarında bu şekilde tanımlanan terrakota çingiraklara, uzak da olsa ritm için kullanılmış olabilmeleri ihtimaliyle, miktar ve ayrıntıları bakımından kısaca değinilmiştir. Bazı bilim adamlarında "alem başı", "mezar köşe süsü" ve "atlı araba aksesuarı" gibi kullanıldıkları belirtilen güneş kurslarını, melodik ve ritmik bir fonksiyonu olamayacağı aşikar olmakla beraber, konumuz içinde iki örnekle kısaca belirttik.

Okside oluş dereceleri nedeniyle herhangi bir zarar ihtimalini dikkate alarak, Eski Tunç Çağı eserlerinden ziller/çalparalar üzerinde ayrıntılı çalışma yapmamayı yeğleyerek yalnız yayınlardan bulabildiğimiz bilgilerle yetinmeyi tercih ettik.

Eklediğimiz iki orijinal fotoğraftan amacımız sadece, yabancı literatürde trompet veya borazan denmesine karşın bizim zurna demeyi daha uygun gördüğümüz müzik aletlerini ve hâlâ kullanıldığı söylenen çifte kavala birer modern örneklerinin karşılaştırılmasına yöneliktir.

H. Kübra ENSERT

K I S A L T M A L A R

- Akurgal 1961 E. Akurgal, Die kunst Anatoliens von Homer bis Alexander, Berlin 1961.
- Akurgal 1962 E. Akurgal, The art of the Hittites. London 1962.
- Alp 1983 S. Alp, Beitrage zur Erforschung des Hethitischen Tempels Kultanlagen im lichte der keilschrifttexte Neue Deutungen Ankara 1983.
- Anlağan 1986 Ç. Anlağan, "Sadberk Hanım Müzesinde bulunan bir grup Eski Tunç Çağı eseri": X. Türk Tarih Kongresi 22-26 Eylül 1986. Bildiri Özetleri. Ankara 1986. s. 2-3.
- Alkım 1948 U. B. Alkım, "Karatepe kazısı arkeolojik sonuçları": Belleten XII, 34 1948. sf. 533-547.
- Arık 1937 R. O. Arık, Alaca Höyük Hafriyatı. 1935'deki çalışmalarına ve keşiflere ait ilk rapor. Ankara 1937.
- Baines 1967 A. Baines, Musical instruments through the ages. New York 1967.
- Barnett 1957 R. D. Barnett, The Nimrud ivories with other examples of ancient Near Eastern ivories in the British Museum. London 1957.
- Bittel 1940 K. Bittel, "Der depotfund von Soloi-pompeipolis": ZA 46 (N. F. 12) 1940, sf. 183-295
- Bittel 1976 K. Bittel, Die Hethiter, Die kunst Anatoliens vom ende des 3. Bis zum anfang des 1. Jahrtausends vor Christus. München 1976.
- Boehmer 1965 R. M. Boehmer, Die entwicklung der glyptik während der Akkad-zeit. Berlin 1965.
- Boehmer 1983 R. M. Boehmer, Die reliefkeramik von Boğazköy. Boğazköy-Hattuşa serisinin 13. yayını. Berlin 1983.
- Bossert 1942 H. Th. Bossert, Alt-Anatolien, Berlin 1942.
- Bossert 1953 H. Th. Bossert, "Zu den Tafeln V-XVI": ZKF II, 1953. sf. 106-112

- Çambel 1949 H. Çambel, "Karatepe Heykeltraşlık Eserleri Hakkında Bazı Mülahazalar": Belleten XIII, 49 1949. sf. 21-34.
- Duchesne-Guillemin 1981 .. M. Duchesne-Guillemin, "Music in Ancient Mesopotamia and Egypt": World Archaeology 12, 1981. sf. 287-297.
- Duchesne-Guillemin 1984 .. M. Duchesne-Guillemin, "The Discovery of Mesopotamian Music": SANE 2/2 1984. sf. 5-30.
- Galpin 1937 F. Galpin, The music of the Sumerians and their immediate successors of Babylonians and Assyrians, London 1937.
- Goldman 1956 H. Goldman, Excavations at Gözlükule, Tarsus. II. New Jersey 1956.
- Goldman 1940 H. Goldman, "Excavations at Gözlükule, Tarsus 1938": AJA XLIV 1940. sf. 60-86.
- Gurney 1977 O. R. Gurney, Some Aspects of Hittite Religion. Oxford 1977.
- Güterbock 1951 H. G. Güterbock, "The song of Ullikummi, revised text of the Hittite version of a Hurrian Myth": JCS VI 1952. sf. 8-42.
- Güterbock 1971 H. G. Güterbock, "Ivory in Hittite Texts": Anadolu XV 1971. sf. 1-7.
- Keskil 1964 S. Keskil, Hatay Müzesi Rehberi. Ankara 1964.
- Kodan 1986 H. Kodan, "Kayseri Müzesindeki Eski Tunç Çağı Definesi": X. Türk Tarih Kongresi 22-26 Eylül 1986. Bildiri Özetleri. Ankara 1986. sf. 19-20.
- Koşay 1938 H.Z. Koşay, Alaca Höyük Hafriyatı 1936'daki çalışmalara ve keşiflere ait ilk rapor. Ankara 1938.
- Koşay 1951 H.Z. Koşay, Alaca Höyük Kazısı 1937-1939'daki çalışmalara ait ilk rapor. Ankara 1951.
- Kümmel 1973 H. M. Kümmel, "Gesang und Gesanglosigkeit in der Hethitischen Kultmusik": Erih Neu - Christel Rüster, Festschrift Heinrich Otten. Wiesbaden 1973. sf. 169-178.
- Legrain 1930 L. Legrain, Terracottas from Nippur. University of Pennsylvania the University Museum. Publications of the Babylonian Section. XVI. Pennsylvania 1930.

- Luschan 1902 F. V. Luschan, Königliche Museen zu Berlin. Mittheilungen aus den Orientalischen Sammlungen. XIII. Ausgrabungen in Sendschirli III. Berlin 1902.
- Luschan 1911 F. V. Luschan, Königliche Museen zu Berlin. Mittheilungen aus den Orientalischen Sammlungen. XIV. Ausgrabungen in Sendschirli IV, Berlin 1911.
- Muscarella 1974 O. W. Muscarella, Ancient Art, The Norbert Schimmel Collection. Mainz 1974.
- Osten 1937 H. H. Vonder Osten, The Alişar Höyük, Seasons of 1930-32. II. (OIP XXIX). Chicago 1937.
- Özgüç N. 1965 N. Özgüç, Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu. Ankara 1965.
- Özgüç N. 1976 N. Özgüç, "Acemhöyük'te bulunmuş olan bir fildişi kutu ve bir kurşun figürin kalıbı": Belleten XL, 160 1976. sf. 547-553.
- Özgüç 1950 T. Özgüç, Kültepe Kazısı Raporu 1948. Ankara 1950.
- Özgüç 1953 T. Özgüç - N. Özgüç, Kültepe Kazısı Raporu 1949. Ankara 1953.
- Özgüç 1957 T. Özgüç, "Bitik Vase": Anatolia II, 1957. sf. 57-78.
- Özgüç-Akok 1957 T. Özgüç - M. Akok, "Horoztepe Eserleri": Belleten XXI, 82 1957. sf. 201-209.
- Özgüç 1958 T. Özgüç, Horoztepe. Ankara 1958.
- Özgüç 1958a T. Özgüç, "Bitik Vazosu": DTCF Dergisi XVI, 1 1958. sf. 1-18.
- Özgüç 1978 T. Özgüç, Maşat Höyük Kazıları ve çevresindeki araştırmalar. Ankara 1978.
- Parrot 1961 A. Parrot, Die Mesopotamische kunst vom XIII. Vorchristlichen Jahrhundert bis zum tode Alexanders des Grossen. Münschen 1961.
- Porada 1956 E. Porada, "A lyre player from Tarsus and his relations": The Aegean and the Near East Studies presented to Hetty Goldman, New York 1956. sf. 185-211.
- Przeworski 1936 S. Przeworski, "Notes D'archéologie Syrienne et Hittite, Quelques Nouveaux Monuments de Marash": Syria XVII, 1936. sf. 32-44.

- Pritchard 1954 J. B. Pritchard, The Ancient Near East in Pictures. New Jersey 1954.
- Rimmer 1969 J. Rimmer, Ancient Musical Instruments of Western Asia in the British Museum. London 1969.
- Schmidt-Colinet 1981 .. C. Schmidt-Colinet, Die Musikinstrumente in der Kunst Alten Orients. Bonn 1981.
- Spychet 1984 A. Spychet, "Louz-le sur la harpe et la lyre": Anatolian Studies XXXIII 1983. sf. 39-49.
- Sturtevant 1946 E. H. Sturtevant, Eti Dili Sözlüğü: Çeviren Münire Çelebi. Istanbul 1946.
- Temizer 1959 R. Temizer, "Ankara'da bulunan Kybele Kabartması": Anatolia IV 1959. sf. 179-182.
- Tezcan 1960 B. Tezcan, "Yeni Horoztepe Buluntuları": Anatolia V, 1960. sf. 13-28.
- Todd 1976 I. Todd, Çatalhöyük in perspective. London 1976.
- Vieyra 1955 M. Vieyra, Hittite art. London 1955.
- Woolley 1921 C. L. Woolley, Carchemish II. London 1921.
- Woolley 1934 C. L. Woolley, Ur Excavations. The Royal Cemetery. II. London 1934.
- Woolley 1955..... C. L. Woolley, Alalakh, an account of the excavations at Tell Atchana in the Hatay, 1937-1949. London 1955.

D İ Ğ E R K I S A L T M A L A R

- Anadolu/Anatolia Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Eski Önasya - Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Dergisi. Ankara.
- Anatolian Studies Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara. London.
- Anadolu Medeniyetleri I. Tarih öncesi/Hitit/İlk Demir Çağı. Avrupa Konseyi 18. Avrupa Sanat Galerisi. Ankara 1983.
- AJA American Journal of Archaeology. Archaeological Institute of America. New York.
- Bulleten Türk Tarih Kurumu. Ankara.
- DTCFD Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi. Ankara.
- JCS Journal of Cuneiform Studies. New Haven.
- JKF Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung. Istanbul.
- OIP Oriental Institute Publications, Chicago

SANE Sources from the Ancient Near East. Malibu.
Syria Revue D'art Oriental et D'archéologie. Paris.
World Archaeology World Archaeology. London.
ZA Zeitschrift für Assyriologie. Leipzig.

G İ R İ Ő

Müzik, güzel sanatların, doğal duygulardan kendiliğinden kaynaklanan en evrensel bir dalıdır. Bu nedenle, ruhsal yapımızın başlangıçlı kadar uzun bir geçmişı olmalıdır.

Müzik'ten soyutlanması imkansız olan müzik aletleri gerçeğı de, müziğın bu derin tarihi içerisinde etkinliğini her devirde göstermiş olmalıdır.

Ancak müzik aletlerinin bu derin tarihi üzerindeki araştırmalar, Ur Kraliyet Mezarlığından ele geçen gerçek ve tasvir müzik aletleri üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Mezopotamya müzik aletleri ve tasvirleri üzerinde yapılan araştırmalar vesilesi ile Mısır ve Anadolu'dakilerle de ilişki kurulmuştur.

Ne var ki, Anadolu'daki müzik aletleri üzerinde benzer bir yoğun araştırma yapılmamıştır. Bu nedenle, branşımız Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi sınırları içerisinde "Başlangıcından M. Ö. I. binin ilk yarısına kadar Anadolu'da müzik aletleri ve tasvirleri" ni mümkün olan yayınlanmış kaynaklardan, kazı raporlarından ve müzelerden faydalanarak bir arada incelemeye çalıştık.

Aletlerin gelişimini ve komşu ülkelerdeki çağdaş, geç veya erken örnekleri ile olan karşılıklı ilişkilerini dipnotlar vererek göstermeye çalıştık.

Bu çalışmada eserleri, vurmali, telli ve üfleli saz grupları içinde ve aynı tür eserleri kendi aralarında kronolojik sırada işleyen tali gruplarda ele aldık.

Müzik aletlerinin adları en erken, Anadolu'da Hitit İmparatorluk Dönemindeki metinlerde geçmektedir. Hitit çivi yazılı metinlerde müzik aletlerinden kısa tanımları ile bahsedilmektedir¹. Bu kısa tanımlar, bugün determinatiflerine

¹Kümmel 1973, s. 169.

veya Sümerce ve Akkadca'daki karşılıklarına göre isimlendirilmiştir.

Konumuzu teşkil eden müzik aletlerinin Türkçe olarak isimlendirilmesinde sözü edilen kısa tanımlardan da faydalanarak, varsa bugünkü Anadolu örnekleri ile karşılaştırmaya ağırlık verdik.

Gerçek müzik aletlerinin elimize geçmemiş olmasının nedenini, yapılmış oldukları dayanıksız maddeye veya korunamamış olmalarına bağlayabiliriz.

İşlediğimiz dönemler içerisinde, müzik aletlerinin eğlenme (ki buna en güzel örnek Karkamış'taki ziyafet sahnesi²) ve dini amaçla (Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde sergilenmekte olan İnandık kült vazosu üzerinde libasyon ve kurban sahnelerinde müzik icra edilmektedir) insanlığın günlük yaşamında yer aldığını açıkça görebiliriz.

²Vieyra 1955, res. 56.

VURMALI SAZLAR

1. Sistrumlar.
2. Çalpara ve ziller.
3. Terrakota çingiraklar.
4. Tefler.
5. Davullar.

1. S İ S T R U M L A R

Sistrum, bakır, tunç ve ağaç gibi maddelerden yapılmış, sap olarak kullanılan bir uzantının devamı olan iki çatal uçun tepelerden birleştirilmesi ile oluşan bir kafesten ve bu kafesin çatal uçlarından sap kısmına dikey fakat birbirlerine paralel iki veya daha fazla giriş üzerinde sıralı çingirdaklardan oluşan bir çalgı aletidir.

Sistrumu müzik aleti olarak gösteren bir tasvir ele geçmemiştir¹.

Horoztepe'den çıkan sistrumu (lev. I)² T. Özgüç, M. Ö. III. binin son çeyreğine tarihlenmiştir³. Yakın benzerlikleri nedeniyle aynı grupta düşünülen 5 adet sistrum da New York Metropolitan Museum of Art'a intikal etmiş durumdadır⁴.

Horoztepe'den açığa çıkan ile (lev. I) aynı köken ve tarihlenmede sınıflandırılan bugün yurt dışında bulunan diğer 5 adet sistrum (lev. II, 1-2; III, 1-2-3) bugün için Anadolu'nun yegane örneklerini temsil etmektedir.

¹ Her ne kadar Anadolu'dan ele geçmemiş ise de, Ur Kral Mezarlığındaki lirin (W o o l l e y 1 9 3 4, s. 260, lev. 105) yan yüzeyinde bulunan çakal, maymun gibi değişik yorumlara neden olan orkestra tasvirinin bir elemanı sistrum çalarken gösterilmiştir. Ayrıca Akkad Döneminden bir silindir mühürde lir ve sistrum birlikte çalınırken gösterilmiştir (B o e h m e r 1 9 6 5, lev. 32, res.: 385). Bu iki tasvir bile sistrumun müzik aleti oluşunun ötesinde orkestrada da kullanıldığını ispatlamaktadır. Dr. C. Sachs, sistrumun ilk olarak Mısır'da ortaya çıktığını ileri sürerken ve bunları "mahmuz", "uzengi" ve "mabet" olarak üç kısma ayılırken (G a l p i n 1 9 3 7, s. 10) bu aletin daha eskilere dayanabileceği ihtimalini ve esasta yukarıdaki tarifimizde genel ve temel niteliğini bulan sistrumun, insanın yaratıcılık gücüyle nice şekiller alabileceğini hesaba katmamıştır. Sistrumların kökenini Nil vadisinde bolca görüldüğünü belirttiği Mısır'a ve tarihlenmesini M. Ö. 2500'lere götüren Dr. C. Sachs'ın görüşleri, L. Woolley'nin Ur'daki Kraliçe Pu-abi'nin mezarından açığa çıkarılıp M. Ö. 2600'lere tarihlenen (W o o l l e y 1 9 3 4, s. 214) yukarıda da değinilen orkestra tasviri ile ilgili F. Galpin (G a l p i n 1 9 3 7, s. 10) ve Duchesne-Guillemain'in (D u c h e s n e - G u i l l e m a i n 1 9 8 1, s. 289) birleştikleri görüş karşısında tar-

Sistrumlardan biri (lev. I) farklı olmakla beraber diğer beşi (lev. II, 1-2; III,1-2-3) birbirlerine oldukça benzerdir.

Levha I'deki örneğin⁵, sap doğrultusunda uzanan bir dikmesi ve bu dikmenin ortadan ikiye ayırıldığı kareye yakın dörtgen bir kafesi vardır. Birbirine paralel iki giriş çubuk alt ve üst kenarlara daha yakın olmak üzere ve dikmeden geçerek bu kafesin çatal, yani yan kenarlarını birleştirmektedir. Kafesin dikme ile ayrılan iki kısmının her birinin içinde dikmeye paralel ve iki giriş çubuğun içinden geçtiği ve bu girişler üzerinde serbest hareket edecek şekilde birer çift çubuk çingirdek bulunmaktadır⁶. Kafes kısmın yan ve üst kenarları hayvan figürleri ile süslüdür. Yanlardaki figürler önde iki dağ keçisi ve arkada bir arslandan oluşan simetrik kompozisyonlardır. Üst kenardaki kompozisyon ise önde üç yavru geyik ve arkada bir erkek geyikten oluşmaktadır. Elden fırlamasını önlemek için uç kısmında sap bir şişkinlikle son bulmaktadır. Sap uzunluğu yaklaşık dikme uzunluğu kadardır.

Levha II, 1'deki örneğin⁷ kafes kısmı, sapın bitiminden çatallaşarak "U" şeklinde yukarı doğru uzanan iki kenarın uçlarına yakın bir mesafede üst kenarı oluşturan birparça ile birleşmesinden oluşmuştur⁸. Birbirine paralel üç giriş

tışılır duruma gelmiştir.

²Özgüç 1958, s. 19-20.

³Özgüç-Akok 1957, s. 209.

⁴Bunlardan üçünü T. Özgüç Horoztepe sistrumu ile birlikte yayınlamıştır (Ö z g ü ç 1 9 5 8, lev. XVII, 1-3). Diğer ikisi ise B. Tezcan tarafından yayınlanmıştır (T e z c a n 1 9 6 0, lev. XXI, XXII).

⁵Özgüç 1958, s. 19-20.

⁶Bu çingirdekler, Mısır'dan ağaçtan yapılmış olanla, yine Mısır'dan "mabet" veya "Naos" olarak isimlendirilen sistrumlardaki (G a l p i n 1 9 3 7, lev. X, 21, 24) ve Ur'dan ele geçen kakma lirin (W o o l l e y 1 9 3 4, lev. 105) yan panosunda görülen hayvan figürünün çaldığı sistrumunkilere benzemektedir.

⁷Tezcan 1960, s. 20.

⁸Bu sistrumlar, Habeşistan (G a l p i n 1 9 3 7, lev. X, 23), Brezilya

çubuk yaklaşık birbirine eşit aralıklar ile kafesin çatal kenarlarını birleştir-
mektedir. Çubuklar üzerinde çubukların ortalarından geçtiği altı adet birbirine
yakın büyüklükte disk çingirdek⁹ bulunmaktadır. Kafesin çatal kenarlarında si-
metrik hayvan figürleri kompozisyonları vardır. Hayvan figürleri görülmeyen üst
kenarı, taşan çatal uçlara ek olarak üst kenar ortasındaki daha kısa bir uzantı
ile ayrı bir dekoratif görüntü vermektedir. Hayvan kompozisyonları, aşağıdan yu-
varlığa doğru her yanda birer kuş ve birer dağ keşisinden oluşmaktadır. B. Tezcan,
kuş şeklindeki süslere güneş kursları üzerinde de rastlamanın mümkün olduğunu
belirtmiştir¹⁰. Yuvarlak kesitli sap kısmı, emniyetli bir kavramayla birlikte ka-
ide görevi de gören düz kısmı altta yarım disk şeklinde bir şişkinlikle son bul-
maktadır. Sap kısmı yaklaşık yüksekliğin 1/3 i kadardır.

Levha II'deki sistruna tıpa tıpa benzeyen yine yurt dışında bulunan (lev.
III, 2) sistrumun¹¹ yalnız ortasındaki giriş ve bu giriş üzerindeki iki disk çin-
girdek korunmuştur.

Levha II, 2'deki sistrumun¹² kafes kısmı oluşumu ve giriş dizimi ile çin-
girdek adedi, şekil ve konumu levha II, 1'dekine benzemektedir. Kare kesitli
kafesin çatal kenarlarında girişler ile üst kenarın kesiştiği noktalara yakın o-
larak her kenarda dörderden toplam sekiz çift boynuz figürü bulunmaktadır.

(B a i n e s 1 9 6 7, res.: 2) ve Kafkas Bölgesinden Tiflis Müzesine
giden (G a l p i n 1 9 3 7, lev. X, 22) örneklere oldukça benzemektedir.

⁹Alaca Höyük'te mezar hediyesi olarak bulunan üç adet altın kurs (K o ş a y
1 9 5 1, lev. CLXXV, res.: 3) ve Horoztepe'den ele geçen (Ö z g ü ç
1 9 5 8, s. 15, res.:23) kursun sistrumların parçaları olabileceği söylen-
miştir.

¹⁰Tezcan 1960, s. 19.

¹¹Özgüç 1958, lev. XVII, 2.

¹²Tezcan 1960, s. 18, lev. XXI.

Çatal uçların üst kenardan taşan ve top şeklinde son bulan uçlarının hemen altında salkım şeklinde dörder top bulunmaktadır. T. Özgüç, Alaca Höyük'te altından beşli küreden oluşan kaktüs süslemenin sistrumlara ait olabileceğini belirtmiştir¹³. Kaktüs görünümündeki (beşli küreler) bu iki uç arasında üst kenarın üzerinde bir kuş figürü yer almaktadır.

B. Tezcan, Alaca Höyük'teki bir taraflı ay şeklinde ve üzeri dört hayvan figürlü parçanın gümüş bir kaba ait kulptan ziyade sistrumlardan birinin parçası olması ihtimali üzerinde durmuştur¹⁴.

Elden fırlamasını önlemek için uç kısmında sap bir şişkinlikle son bulmaktadır. Bu sistrumun diğer sistrumlarda görülmeyen özelliği ise, sapın uzantısız çatal kökünü geçerek alt disk çingirdeklerin hareketini engellemeyecek bir mesafede disk şeklinde bir başla son bulmasıdır. Bu baş, şayet bir maksada yönelik ise, bu olsa olsa kavrama sırasında eli çingirdeklerin altında tutmaya yarayan rehber bir kalkandır. Levha II, 1'deki kavramaya uygun sap kısmının uzunluğu bu sistrumda ancak bu üst kalkın mesafesinde temin edilebilecek durumdadır. Ayrıca ağırlığı nedeniyle sallanmak suretiyle kullanılan bu aletin bir müddet sonra ne kadar yorucu olabileceği düşünülecek olursa kavramanın ağırlık merkezine mümkün olduğunca yakın olmasının en ideal yöntem olacağı açıktır. Yuvarlak kesitli sap kısmı yüksekliğin 1/3 i kadardır.

Lev. II, 2'deki sistruma tıpa tıpa benzeyen iki sistrum da (lev. III, 1, 3)¹⁵ yurt dışında bulunmaktadır. Birinin sap kısmı görülmemekle beraber, ikisinin de yalnızca alt kirişleri ve bunlar üzerindeki ikişer disk çingirdeği korunmuştur.

¹³Özgüç 1958, s. 20.

¹⁴Tezcan 1960, s. 19.

¹⁵Özgüç 1958, lev. XVII, 1, 3.

Sistrumlardan önce, Horoztepe'den ve Alaca Höyük'ten çok sayıdaki bakır ve tunçtan yapılmış "Güneş Kursu", "Alaca Höyük Standartı", "Alem Başı" ve "Hitit Güneşi" gibi değişik isimler ile anılan ve Eski Tunç Çağı III'e tarihlenen eserler, sistrumlara bir dereceye kadar benzerlik gösterir. Tahsin Özgüç¹⁶ sistrumlara başlangıçta verdiği güneş kursu tanımını, sonradan M. Mellink'in bu esere "sistrum" demenin daha uygun olacağı hususunda dikkatini çekmesi üzerine sistrum olarak değiştirmiştir.

Üzerlerinde bir kenardan eksenle aşağı yukarı serbest hareket eden (lev. IV, 1-2)¹⁷ ve sert hareketlerle kalkıp indikçe gövde üzerine çarparak ses çıkaracağı muhakkak olan peykleri vardır. Ancak her ses çıkaran alet bizce müzik aleti değildir. Bu nedenle bu aletlerden kısaca bahsedip, levhalara iki çizim örneğini koymakla yetindik.

¹⁶ Özgüç-Akok 1957, s. 203, dipnot 7.

¹⁷ Koşay 1938, lev. LXCI, M.A. 2 ; Koşay 1951, lev. CLXIV, E3.

2. Ç A L P A R A ve Z İ L L E R

Çalpara, Farsca dört parçalı anlamına gelen çâr-pâre kelimesinin sonradan Türkçede aldığı şeklidir ve bugünkü sözlük anlamı ile, her bir çifti baş ve işaret parmaklarına takılarak müziğe ritm vermek için çalınan zil veya buna benzer ses çıkarıcı alettir.

Konumuz içindeki zil ise bugün, ince, yuvarlak ve ortası çukurlaştırılmış madeni parçaların, çift olarak kullanılmaları halinde ya birbirlerine vurularak ya da kenarlarından sürtülerek veya, mesela baterilerde olduğu gibi tek olarak kullanılmaları halinde üzerlerine sopa ile vurularak çalındığı vurmalı bir sazdır. Çift olarak kullanıldıklarında, ya üzerlerindeki bantlar ile ayrı ellerde tutularak veya baterilerde olduğu gibi mekanik olarak bir eksen üzerinde hareket ettirilerek çalınmaktadır.

Anadolu'da, M. Ö. III. binin son çeyreğinde ilk olarak karşılaştığımız bu tip müzik aletleri her ne kadar çalpara olarak isimlendirilmişse de, yukardaki tanımlar dolayısıyla bu alete zil demeyi uygun gördük.

Remzi Oğuz Arık, Alaca Höyük'te ilk defa bu aletler ele geçtiği zaman (tutamak başları deliksiz olan) bunlara "çalpare şeklinde kabzalar" demiştir¹⁸. Hamit Ziya Koşay ise, Luschan tarafından bir nevi şıkırdak olarak yorumlanan ve son ucundaki deliklerden geçen bir kaytanla¹⁹ bağlanarak el ile çeklilir tarzındaki izahı doğru ve uygun bulmuştur²⁰. Biz, Remzi Oğuz Arık'ın "çalpare şeklinde kabzalar" tanımının dahasonra çalpara olarak yanlış bir şekilde bugüne kadar kullanıldığına inanıyoruz.

¹⁸ Arık 1937, lev. CCLXII, Al.1816-7'nin kataloglarında bu tabirle anlatılmıştır.

¹⁹ Kaytan: pamuktan veya ipekten sicim.

²⁰ Koşay 1951, s.65.

22-26 Eylül 1986'da Ankara'da yapılan X. Türk Tarih Kongresinde, Sadberk Hanım Müzesi Müdürü Çetin Anlağan²¹, Orta Anadolu'nun Kuzeyindeki Horoztepe ve Oymaağaç'tan getirildikleri belirtilen bir grup tunçtan zil ile, Kayseri Müzesi Müdürü Hamdi Kodan²², Kayseri'nin Felahiye İlçesi, Çukur Bucağının 3 km. Kuzeydoğusunda bulunan Kağnıderesi'nden ele geçen aynı dönemden 13 adet tunçtan zilin, Alaca Höyük, Horoztepe ve Soloi-Pompeipolis'ten (lev. V, 4-5) ele geçen bakır, gümüş ve tunçtan zillere büyük bir benzerlik gösterdiklerini belirttiler. İstanbul Müzesinde de Göller ve Oymaağaç'tan giden aynı döneme ait benzer ziller bulunur.

Horoztepe ve Oymaağaç'tan Sadberk Hanım Müzesine getirilen iri tunç zillerin tutamak kısımları figürlüdür ve başları deliktir. Kayseri'den ele geçen ve Kayseri Müzesinde korunan ayrı kalıplardan çıkmış 13 adet zilden bazılarının tutamakları boyun kısmında yivli, delikli olan baş kısmı da yuvarlak veya mantar şeklindedir.

Alaca Höyük²³, Horoztepe²⁴ ve Soloi-Pompeipolis'te²⁵ ele geçen zillerin çoğunun tutamak başları delik ve boyun kısımları sadedir.

Konumuz olan bu aletlerin bazılarının baş kısımları delik ve bazılarının sap kısımları elle tutmaya elverişli olmayacak derecede süslüdür. Çin'de bir giriş üzerine asılı çeşitli madenlerden yapılmış zillerden meydana getirilmiş bir müzik aletinin varlığından esinlenerek bunların muhtemel bir kullanımını hayali bir tasvirle sergilemeye çalıştık (lev. VI).

²¹Anlağan 1986, s. 2.

²²Kodan 1986, s. 19-20.

²³Koşay 1951, s. 65, lev. CXXVI; Koşay 1938, lev. LXXXI; Arık 1937, lev. CCLXVII.

²⁴Özgüç 1958, s. 14; Özgüç-Akok 1957, s. 205; Tezcan 1960, s. 26.

²⁵Bittel 1940, s. 198.

Tarihlendiği dönem dolayısıyla unik nitelikte olan bu zillerin çağdaşına Anadolu dışında henüz rastlanmamıştır²⁶.

Alaca Höyük Kral Mezarlarından açığa çıkarılan²⁷, yükseklikleri 4.6 cm. ile 5.7 cm., çapları ise 5.6 cm. ile 7.5 cm. arasında değişen, bakır, gümüş zillerin tutamak başları deliklidir.

Oymağağaç'tan ele geçen iki zilin, biri 6 diğeri 5 cm. çaplı olup büyük- lükleri farklıdır. Kursları bilinerek yukarı doğru kıvrılmıştır. Kalın sapları- nın yukarı kısımları boğumlu fakat tutamak başları delik değildir²⁸.

Bunlar gibi tutamak başları deliksiz olan ziller muhtemelen Antakya Müzesindeki, geç döneme ait bir mozaik tasvirinde dans eden kızın ellerinde gösterildiği gibi, her biri bir elde tutulup birbirine vurularak çalınıyor olmalıydı²⁹.

Horoztepe'de her ikisi de 7 cm. yükseklikte, 5.2 cm. çapında ve tutamak başları delikli olan bir çift döküm tunç zil birlikte bulunmuştur (lev. V,6)³⁰.

²⁶ Geç Assur Dönemi reliefleri üzerinde dikey (G a l p i n 1 9 3 7, lev. X, 26) ve yatay (P a r r o t 1 9 6 1, res. 391) olarak çalınan zil örnekleri bulunmaktadır. Özellikle Ninive'de Assurbanipal'in sarayın- daki kabartmalı ortostat üzerindeki (P a r r o t 1 9 6 1, res. 391) yatay vuruluş ve boyutu ile Grek-Roma sanatına kadar yaşamıştır. Mısır'ın Hellenistik Döneminden 150 mm. çapındaki ziller muhtemelen bugünkü örnekler gibi çalınmaktaydı. (D u c h e s n e - G u i l l e m i n 1 9 8 1, s. 289) Bunların tasvirlerine yalnız Grek terrakotaları üzerinde rastlamaktayız.

²⁷ Alaca Höyük H Mezarından 8 adet zil ele geçmiştir (Koşay 1951, s. 65; lev. CXXVI).

H. 104. gümüş, yük.: 5 cm., çapı: 7.4 cm.

H. 105. gümüş, yük.: 5 cm.

H. 106. bakır, sapının ortası göbekli, yük.: 5.7 cm., çapı: 7.3 cm.

H. 107. bakır, sapının ortası göbekli, yük.: 4.7 cm., çapı: 6.5 cm.,

H. 108. bakır, sapının ortası göbekli, yük.: 5.1 cm., çapı: 5.6 cm.

H. 109. bakır, sapının ortası göbekli, yük.: 5.1 cm., çapı: 6.5 cm.

H. 110. bakır, sapının ortası göbekli, yük.: 4.9 cm., çapı: 7.2 cm.

H. 111. bakır, sapının ortası göbekli, yük.: 4.6 cm., çapı: 6.3 cm.

T. M. Mezarından bir çift zil ele geçmiştir (Arık 1937, lev. CCLXXVII).

Al.1816-7. bakır, sapının ortası göbekli, tabla çapı: 8 cm., baş çapı: 1.5 cm.; boynun ince yerindeki çapı: 1.1 cm.

²⁸

Özgül 1978, lev. 69, 1-2; şek.: 84-85.

²⁹

Keskil 1964, s. 10; No.su: 32; Müze Env. No.su: 950.

Horoztepe'den, yukarıda sözü edilen zillerin (lev. V, 6) yarısı büyüklüğünde tutamak başlı delikli bir başka zil bulunmuştur (lev. V, 3a-b)³¹.

New York Metropolitan Museum of Art'a intikal etmiş olan aynı boydaki bir çift zil, tutamaklarındaki deliklerin, tutamak başının hemen altında olması ile örnekleri arasında özellik arz etmektedir (lev. V, 1-2)³².

Özellikle, Eski Hitit Dönemi kabartmalı Bitik (lev. VIII, 2)³³, Kabaklı (lev. IX)³⁴ ve Alişar (lev. VIII, 1)³⁵ vazo parçaları ile İnandık Vazosu (lev. XVII) üzerindeki tasvirlerin icra şekilleri ve boyları dikkate alınır, bunların çalpara olmadıkları, aksine zil (veya tef) oldukları anlaşılacaktır.

Ne var ki, batıya kestane ağacından (chestnut) yapıldığı için buna izafeten "castanet, kastanyet" olarak geçen çalparaların, bugün yurdumuzda oryantal danslarda kullanılan tunç örneklerine tıpa tıp benzeyen bir unik örneğinin Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Urartu seksiyonunda bulunduğunu belirtmeliyiz.

³⁰Özgüç 1958, s. 14, lev. VII, 3.: res. 20.

³¹Özgüç-Akok 1957, s. 205, res.: 12.

³²Özgüç 1958, s. 14, lev. VII, 4-5; Tezcan 1960, s. 26, lev. XVIII, res. 2-3. Tezcan, dipnot 79'da burda bahsettikleri ile Özgüç 1958'de lev. VII, 4-5'in aynı olabileceğini belirtmiştir,

³³Özgüç 1958a, s. 7; Özgüç 1957, lev. IVb.

³⁴Bossert 1952, s. 108, lev. VI.

³⁵Osten 1937, res. 155 c2623.

3. T E R R A K O T A  I N G I R A K L A R

Genel tanımı ile ıngırak, sallandığında kapalı bir hücre içindeki taneciklerin hareketiyle ses çıkaran bir alettir.

Genellikle ocuk oyuncağı ve hayvan takısı olarak kullanılan bu aleti, Brezilya müzik aletlerinden marakayla çağrışım yaptığından konumuz içinde işleme-yi uygun gördük.

Anadolu'da testi, geometrik, insan ve hayvan biçimleriyle³⁶ çıkan örnekleri Eski Tunç Çağına kadar tarihlenen terakota çıngıraklar, içinde küçük parçacıklar hapsedilmiş, üzeri delikli birer hücredir.

Karaoğlan'dan M. Ö. III. binin ortalarına ait küçük bir testicik şeklinde delikli bir ıngırak bulunmuştur (lev. X, 1)³⁷.

Aynı döneme ait Karaoğlan'dan bir başka ıngırak, küçük bir hayvan şeklinde ve deliklidir (lev. X, 2)³⁸.

Alalah'dan, M. Ö. II. binin ilk yarısına ait, VII. tabakadan küçük bir testicik şeklinde delikli ıngırak ele geçmiştir (lev.XII, 1)³⁹.

Alalah'daki ile ağdaş, Kültepe I. katta bulunan yumurta gövdeli, sivri dipli, uzun boyunlu ıngırığın ön ve yan kısımlarında ondokuz deliğı vardır (lev. XII, 2)⁴⁰. Boynu kapalıdır.

³⁶Sukabağı ve turta kabuğı kategorilerindeki çıngıraklar, bazen hayvan şekillerinde hem Mezopotamya'da hem de Mısır'da bulunmuştur (D u c h e s n e - G u i l l e m i n 1 9 8 1, s. 289). Halen British Museum'da bulunan tavuk, ayı, iki hörgüçlü deve, domuz, kaplumbağı ve kirpi şeklinde pek çok terrakota ıngırak bulunmaktadır. Bunların, M. Ö. III. binde aristokrasiye ait olduğunu ileri süren J. Rimmer, bu aletlerin, M. Ö. II. binden sonra bebeklerin susturulup eğlendirilmesinde kullanıldığını belirtmiştir (R i m m e r 1 9 6 9, s.20).

³⁷Anadolu Medeniyetleri I, s. 107, res. A235.

³⁸Ibid, s. 108, res. A236.

³⁹Woolley 1955, s.405, res. 20.

⁴⁰Özgüç 1950, s. 75, lev. LIV, 272.

M. Ö. II. binin ilk yarısından Alişar'dan ele geçen örnek, ağız kapalı testicik şeklinde fakat deliksizdir (lev. XII, 3)⁴¹.

M. Ö. II. binin ilk çeyreğine ait Kültepe'den ele geçen çingirak (lev. XI, 1)⁴², dik kulaklı, yan cephelerinde 5 erden 10 adet delikli ve gülen insan başı şeklindedir.

Özellikle, M. Ö. II. binin ilk çeyreğine ait, İkiztepe'den⁴³, 15 cm. uzunluğundaki bir içbükey sapın her iki ucunda yer alan 8.5 cm. çapındaki çingirak kürelerin oluşturduğu alet ise, bir çocuk oyuncakı olamayacağı kadar büyük ve dolayısıyla ağır olacağından, olasılıkla bir yetişkin tarafından çalınan maraka gibi bir alet olmalıdır.

Alaca Höyük'te ise Hitit İmparatorluk Dönemine ait, sırtında 17 deliği olan kuş şeklinde bir çingirak ele geçmiştir (lev. XI, 2a-b)⁴⁴.

⁴¹Osten 1937, res. 307 c1300.

⁴²Anadolu Medeniyetleri I, s. 205, res. A533.

⁴³Ibid, s. 181, res. A471.

⁴⁴Koşay 1951, s. 24, lev. LXIX, 1a-b.

4. T E F L E R

Zamanımızda genel ayrıntıları ile tef, sağ dairesel bir kasnağın bir tabanına gergin olarak geçirilmiş derinin çalma yüzeyini oluşturduğu muhtelif boylarda bir el davuludur. Ekseriyetle serbest olarak merkezlerinden geçen pim-ler ile kasnak etrafındaki yarıklara tespit edilmiş piring gibi madenden yapılmış diskleri veya zilleri bulunmakta ve usul vurma sazı olarak kullanılmaktadır. Bir elle kasnaktan tutulan bu vurmalı müzik aleti sallanarak veya diğer elin parmak içleri veya oynak sırtı ile veya baş parmakla vurularak veya sürtülerek çalınır.

Büyük bir olasılıkla çoğu ahşap kasnaklı olan teflerin korunmuşuna rastlanmamış olmamıza rağmen, o zamanlarda da zil kullanılmış ise, elimize bu kalıntıların geçebileceğini düşünmemiz normaldir.

B. Tezcan'ın⁴⁵ sistrumların çingirdakları olabileceğini belirttiği Alaca Höyük Kral Mezarlığından 3 adet ortası delik altın diskin (lev. XIII, 1-2-3)⁴⁶ tef derinlik boyutuna daha uygun uzunlukta görülen 3 adet pimle birlikte bulunması (lev. XIII, 4-5-6) bizde bu kalıntıların bir tefe ait olabileceği izlenimini de vermektedir.

Anadolu'da en erken tef tasvirleri (kendileri ele geçemediğinden ötürü) Eski Hitit Döneminde ortaya çıkmaktadır⁴⁷.

⁴⁵Tezcan 1960, s. 19.

⁴⁶Koşay 1951, lev. CLXXXV, res.: 3.

⁴⁷Anadolu'da çok erken tasvirler olmamasına karşın Mezopotamya'da, Ur'daki Kraliçe Pu-abi'nin mezarındaki kakma lirin yan yüzeyindeki sistrum çalan hayvan figürünün dizi üzerine koymuş olduğu tefi diğer eli ile çalmaktadır (W o o l l e y 1 9 3 4, lev. 105). III. Ur Dönemine ait bir terrakota reliefi üzerinde küçük tefi görmek mümkün. Bir lagash tasvirinde bir kadın sol eliyle göğsü üzerinde tuttuğu tefi sağ eliyle çalmaktadır (P a r r o t 1 9 6 1, res. 383). Eski Babil Dönemi sayısız Nippur terrakotası üzerinde değişik biçimlerde tutulup çalınan tef tasvirleri bulunur (L e g r a i n 1 9 3 0, res. 75-77, 80-87). Geç Assur Dönemi

Ziller bahsinde (kabartmalardaki el ve aletlerin kaba görünüşleri nedeniyle) zil veya tef olabileceği kanısıyla yoruma açık bıraktıklarımızın tef kabul edilme- si halinde bunlara (lev. VIII, 1-2; IX) ilaveten, Boğazköy'den ele geçen Eski Hitit Dönemine ait kabartmalı bir vazo parçası üzerindeki (lev. VII, 1) hayvan çalgıclı bir tefi çalmaktadır.⁴⁸

Norbert Schimmel Koleksiyonuna Anadolu'nun herhangi bir yöresinden gitmiş olan Eski Hitit Dönemine ait gümüş geyik ritonunun üzerindeki frizde yer alan bir adam tarafından taşınan yuvarlak nesneyi Muscarella⁴⁹ tef olarak yorumlamaktadır. S. Alp, bu ritonunun (lev. XVIII, 1-2) frizindeki yuvarlak, ortadan ikiye ayrılmış üzeri noktalı nesneyi hiyeroglif işaretleri içinde yer alan ekmeğe kavramına benzetmesi ve müzik icra etmekten çok taşıma durumuna yakışıklı için onun kült mekanına taşınan bir kurban ekmeği olabileceğini önermektedir.⁵⁰

Biz de, S. Alp'in bu görüşlerine katılıyoruz.

Zincirli ve Karatepe'deki Geç Hitit Dönemi kabartmalı ortostatları üzerindeki işleyeceğimiz tefleri oluşturmaktadır.

Zincirli'deki tefleri (lev. XXIV, 1,3)⁵¹ çalınmış ve tutuluş biçimleri bugünkü icraatlarına benzemektedir. Tefler, baş parmak arkada ve diğer parmaklar önde olmak üzere sol elle tutulmuş ve sağ elle çalınır durumda tasvir edilmiştir.

Karatepe'den (lev. XX, 1)⁵² tefler arasına dahil ettiğimiz, Alkım'ın⁵³ zil olarak tanımladığı kabartmada yegane görülebilen sağ elin durumuna bakılırsa bunun tef olabileceği ihtimali ağırlık kazanacaktır.

kabartmalı ortostatları üzerinde de tef tasvirleri bizim örneklerimizin büyüklüğüne yakın ve aynı tutuş ve çalınış biçimleri ile yakın benzerlik göstermektedir (P a r r o t 1961, res. 391). Yine aynı dönemden Nimrud'dan ele geçmiş olan bir fildişi mücevharat kutusuna ait bir plaka üzerinde aynı şekilde tef örnekleri, santur ve çift kaval gibi değişik müzik aletleri ile gösterilmiştir (B a r n e t t 1957, lev. XVI). Mısır'da 12. Hanedanlıkta görülen tef örneği dışında Yeni Krallık Döneminde tef örneklerinin arttığı ve daha çok özel ve askeri sahneler içinde gösterilip Osiris kültüne sokulmadığı gözlenmiştir (D u c h e s n e-G u i l l e m i n 1981, s. 290).

⁴⁸Boehmer 1983, lev. IX, 25.

⁴⁹Muscarella 1974, 133.

⁵⁰Alp 1983, s. 97.

⁵¹Luschan 1911, lev. LXII, res. 259b.

⁵²Bittel 1976, res. 309.

⁵³Alkım 1948, s. 538

5. DAVULLAR

Günümüzün tipik Anadolu davulları, geniş çaplı ve derin ahşap kasnağın her iki yüzeyine ince çember ve sicimlerle gerilmiş deri yüzeyleri bulunan gür sesli vurnalı bir müzik aletidir. Genelde, bir yüzeyine tokmakla diğerine değneklerle vurularak iki elle çalınan bu büyük müzik aleti çalgıcısının omuzuna bir kuşakla asılı olarak ve nefesli bir saz olan zurna eşliğinde icra edilerek tempo tutar.

Karatepe ve Karkamlı'dan Geç Hitit Dönemi kabartmalı ortostatları üzerinde birer örnek ele geçmiştir.

Karkamlı'daki örnekte (lev. XXI,2)⁵⁴ karşılıklı iki kişi tarafından çalınır durumdaki davul ile nefesli müzik aleti olan ve çalgıcısı tarafından icra edilmekte olan boynuz biçimindeki zurna aynı kompozisyon içinde tasvir edilmiştir. Çalgıcılardan ikisinin de omuzuna bantla çaprazlama olarak asılı tasvir edilmiştir. Davulun çapı çalgıcıların yarı boyu kadardır⁵⁵.

Tasviri açık olmamakla beraber olası ağırlıkla davullar sınıfında ele aldığımız Karatepe'deki örneğin (lev. XX,2)⁵⁶ çapı, çalgıcının boyunun yaklaşık 1/3 i kadardır.

⁵⁴Vieyra 1955, s. 72, res.: 52; Woolley 1921, lev. B18b.

⁵⁵I. Ur Dönemi mühürleri üzerinde bu tür büyük davul tasvirleri bulunmaktadır (Schmidt-Collinet 1981, s. 17). Gudea Steli üzerinde neredeyse bir insan boyundaki büyük davul tüm açıklığı ile görülmektedir. Kasnağın etrafında 60 kadar yarım daire şekli zil olmalıdır. Bazı bilim adamlarına göre bunlar, derinin kasnağa tespit edilmesine yarayan çiviler de olabilir (Parrot 1961, res.385). Lagaş (Tello)'dan bir vazo parçası üzerinde bizim örneğimizdeki gibi iki müzisyen tarafından çalınan ve hemen hemen bizim davulun büyüklüğünde bir tasvir bulunur. Bu davulun etrafında da yaklaşık 40 kadar zil veya çivi bulunur (Parrot 1961, res. 367). 75 cm. çapında bir büyük davul, Mısır'da 12. Hanedanlıkta bir sahnede görülür (Duchesne-Guillemin 1981, s. 290).

⁵⁶Çambel 1949, lev. X, 6.

TELLÍ SAZLAR

1. Lirler.
2. Tamburalar

1.L İ R L E R

Kelime olarak Yunanca kökenli olan lir sözcüğü ile tanımladığımız telli müzik aleti arpla birlikte, içinde yer aldığı telli sazların en eski-
lerini oluştur.

Bugünkü verilere göre Sümer kökenine bağlanan lirin¹ ilk örneği, Erha-
nedan II'ye tarihlenen Fara'dan bir silindir mühür² üzerinde tasvir edilmiş-
tir.

Bazen değişmiş, bazen de gelişmiş olan lirin diğer yenilikler ile
birlikte, ancak yakın Anadolu-Mezopotamya ilişkileri sonucu olsa gerek,
Assur Ticaret Kolonileri Çağında birden bire Anadolu'da görülmeye başlaması
ve henüz aksini gösteren bir delil olmaması dolayısıyla Anadolu'daki lirin
Sümer kökenine bağlanabileceğini söyleyebiliriz.

¹ Erhanedan III Döneminden asrımızın ikinci çeyreğine kadar korunmuş
Kraliçe Pu-abi'nin Ur Kral Mezarlığından açığa çıkartılan törensel
gerçek hayatı içindeki diğer müzik aletleri yanında gerçek lir ve
arplar, icra edildikleri gerçek tasvirleri ile emsalsiz bir değer
taşımaktadır. L. Woolley'nin belirttiğine göre çalgıci kadınlardan
birinin ellerinin teller üzerinde açığa çıkarılmış olması Kraliçe
Pu-abi'nin mezarındaki dört lirin, çalgıci ları tarafından gömü es-
nasında son nefeslerine kadar çalındıklarını gösterir (W o o l l e y
1 9 3 4, s. 74). Krallın mezarında da aynı şey vardır (W o o l l e y
1 9 3 4, s. 69). Bu mezarda ele geçen silindir mühürlerin üzerinde
lir ve arp çalarak eğlenen kadın tasvirlerinin (W o o l l e y,
1934, lev. 193, 18-21; 194, 22) bulunması ve Ur Bayrağındaki lir
çalgıcısının (W o o l l e y 1 9 3 4, lev. 91) bir erkek olması, bu
erken dönemlerde Mezopotamya'da lirin, hem erkek hem de kadınlar ta-
rafından çalınan bir alet olduğunu gösterir. Ur'daki M. Ö. III. bin-
deki ilk örneklerinde bulunan akord/tespit çubukları oldukları düşün-
nülen parçaların, aynı bin yıl içinde zamanla yok olmaya ve tellerin
kirişlere basit bir şekilde sarılmaya başladığı gözlenmiştir. Pro-
tom boğa başlı olan bu ırkların tellerinin sayısı, tasvirlere, gerçek
örnekler üzerindeki akord çubuklarına ve tellerin ses sandığı üzerinde
bıraktığı izlere göre belirlenmeye çalışılmıştır: Philadelphia Üniver-
sitesi Müzesindeki Ur'dan kayak biçimli gerçek lirin (D u c h e s n e
G u i l l e m i n 1 9 8 4, res.2) Ur bayrağındaki lir tasvirine bakı-
larak hafif tarafından 11 telli olarak düşünülmüş olmasını (W o o l l e y
1 9 3 4, lev. 91), Tello (lagash)'dan ele geçmiş olan daha geç

Bugüne kadar Anadolu'da ortaya çıkmadığından konumuz dışında kalmasına rağmen arpa, Erhanedan III Döneminde Ur'dan ele geçen tasvir ve gerçekleri ile çağdaş olduğunu ve tellerinin çınlama sandığının tabanından ve sandığın kapağı içinden çıkması özelliği ile lire göre bugünkü en belirgin farklılığının, antik örneklerine dayandığını bilgi bakımından belirtmek isteriz.

Anadolu'da ilk lir tasvirlerine Assur Ticaret Kolonileri Çağında rastlamaktayız.

Bu çağa ait Acemhöyük'ten bir kurşun figürin kalıbı üzerinde taburede oturan sakallı bir erkek çalgıçlı liri dizi üzerine dik oturarak çalmaktadır (lev. XV, 1)³. 4 telli olan lirin ses sandığının (çınlama sandığı) devamı olan üst kısmı, M. Ö. II. binin başlarındaki Eski Babil Dönemi lirleri⁴ gibi eğri payandalıdır. Lirin ses sandığı Ur'un ilk protom boğa başlı lirlerine benzemektedir.

N. Özgüç⁵ tarafından yukardaki Acemhöyük örneği ile aynı zamana verilen (M. Ö. 19.-20. yüzyıllar) Tarsus'tan birsilindir mühür üzerinde, bir lir tasviri vardır (lev.XVI, 1)⁶. Hayvan figürlerikompozisyonu içinde yer alan bu lirin,

bir kabartma (P r i t c h a r d 1954, s. 271, res. 191) üzerindeki 11 telli aynı tip bir lir tasviri de doğrulamaktadır. Kraliçe Pu-abi'nin mezarındaki 3. altın olan lirine ait ses sandığının alt kısmında bulunan 7 adet kırmızı ve 8 adet beyaz çizgi nedeniyle bu lirin 7 veya 8 telli olduğu söylenebilir (W o o l l e y 1934, s. 253, lev. 114). Şayet Ur Kral Mezarlığından gerçek müzik aletleri ele geçmemiş olsaydı, resim ve kabartma gibi ancak yüzeysel olan tasvir detayları ile sınırlı kalarak onları ikonografik olarak inceleme mecburiyetinde kalacaktık. Diğer bulgularında olduğu gibi, müzik aletleri ile müzisyenlerin icra sırasındaki durumlarını, çalgıçların cinsiyetini ve sosyal seviyesini ve aletlerin şekil ve çalgıcısına göre nispi ölçüleri gibi niteliklerini ancak tasvirlerinden rekonstrüksiyonlarını yaparak sergileyebilmekteyiz.

²Rimmer 1969, s. 13.

³Özgüç N. 1976, s. 553.

⁴Spychet 1984, res. 11.

⁵Özgüç N. 1976, s. 553.

⁶Goldman 1956, s.239, res. 394, 400-35.

erkek çalgıcısı, diz çökmüş vaziyette ve liri yatay olarak tutmaktadır. Ses sandığı görülmeyen lir 4 telli olup payandaları eğridir.

Halen British Museum'da bulunan Mardin'den bir silindir mühür üzerinde de yukardakine benzer bir lir tasviri vardır. Hayvan kompozisyonu içerisinde yer alan oturmuş erkek çalgıcı, 6 telli ve ses sandığı görülmeyen liri çalmaktadır (lev.XVI, 3)⁷.

Kültepe'den aynı döneme ait bir silindir mühür üzerinde Ur lirlerine benzeyen bir başka lir tasviri bulunur (lev. XVI, 2)⁸. Ses sandığının üzerinde yükselen sadece 4 çizgi görüldüğünden 2 telli lir düşünülmemesi halinde sanatkarın, ayrıntılara girmeden lir imajını yaratmak istediği düşünülebilir.

Bugün Ankara Anadolu Medeniyeleri Müzesinde sergilenmekte olan Eski Hitit Döneminden 4 registerli İnandık Vazosu üzerinde, yukardan aşağıya doğru 1. ve 2. registerlerde 1'er adet; 3. registerde biri libasyon diğeri kurban sahnesinde olmak üzere toplam 4 adet birbirine benzer taşınabilir ve ayrıca son registerde küçük lirin yanında bir büyük lir⁹ tasviri vardır (lev.XVII). İlk bakışta Sümer lirlerini hatırlatan küçük lirlerin tasvirde belirli ses sandıklarından, biri diğere göre daha kısa olan ve diğere doğru bir eğimle arslan başlı bir uçla son bulan payandaları üzerindeki kiriş, farklı boylardan dolayı bir meyil yapmaktadır.

Boğazköy'den Eski Hitit Dönemi kabartmalı bir vazo parçası üzerinde ele geçen kısmi bir tasvirden 8 telli olduğu söylenebilen liri bir erkek çalgıcı çalmaktadır (lev. VII, 2)¹⁰.

⁷Rimmer 1969, s. 27, res. 6.

⁸Özgüç 1953, s. 103, lev. LXII, 702.

⁹Bu büyük lir, Mısır El Amarna boyamalarındaki iki müzisyen tarafından çalınan lire benzetilmektedir. Bu benzerlik Mısır ile Anadolu arasındaki politik ve kültürel ilişkilere işaret eder. Lir Mısır'a yabancı bir müzik aletidir. İlk defa Beni Hassan Mezarındaki Suriye Göçebelilerinin ellerinde görüldüklerinden, bu zamanda Mısır'a getirildiği dü-

Bir aradan sonra, Geç Hitit ve Frig Döneminde ortaya çıkan lirlerde, bilinen klasik Yunan lirlerine doğru bir benzeşim farkedilmektedir.

Geç Hitit merkezi Karatepe'den açığa çıkan kabartmalı ortostat üzerindeki orkestra kompozisyonlarında 3 adet lir tasviri bulunmaktadır (Lev. XX,1-2)¹¹. Kompozisyonlardan birindeki 4 figürden öndeki biri çift kaval, arkasındaki ikisi lir ve en arkadaki de bir tef çalmaktadır (lev. XX, 1). Çift kavallın arkasındaki lirin ses sandığının dış hatları, tabanda kavisli, paralel yükselen yanlarda ve yatay olan üst kısmında düzdür. Biraz içe kaydırılarak sandığın üst kenarına dik yükselen eşit boydaki payandaları birleştiren kirişle yaklaşık bir kare oluşturmaktadır. Alt tespit yerinden payandaya doğru hafif açılarak gerilmiş 6 teli bulunmaktadır. Lirin alt kısmından çalgıcının beline bir bant uzanmaktadır. Bu durum Alaca Höyük ortostatlarından biri üzerindeki (lev.XIX,2) tambura çalan figürde de görülmektedir.

Aynı kompozisyondaki ikinci lirin (lev. XX, 1) ses sandığının dış hatları ile kısa tabanlı altta bir yamuk görünümündedir. Ses sandığının yan kenarları doğrultusunda ve uzun çalgıcı tarafında olmak üzere uzanan farklı boydaki iki payandayı birleştiren bir kirişle farklı açılı yamuk bir çerçeve oluşturmaktadır. Alt tespit yerinden payandaya açılarak gerilmiş 8 teli bulunmaktadır¹².

Karatepe'den diğer bir kompozisyondaki lirin (lev. XX, 2) belirgin bir ses sandığı görülmemektedir. Bir küt "V" tabandan "U" şeklinde yükselen payandaları, uçların aşağısında birleştiren eğri kama biçiminde bir kirişi bulunmaktadır. lirin telleri kabaca gösterilmiştir.

şünülmemektedir (D u c h e s n e - G u i l l e m i n 1 9 8 1, s. 294).

¹⁰Boehmer 1983, lev. IX, 24.

¹¹Bittel 1976, res. 309; Alkım 1948, s. 538; Çambel 1949, lev. X, 6.

¹²Mısır'ın 18. Hanedanlığına ait Thebes, Asasif'ten ele geçen şimdi New York, Metropolitan Museum of Art'ta bulunan 6 telli gerçek lire benzerdir (P r i t c h a r d 1 9 5 4, r e s. 206, s. 273.)

Bu lir, Tarsus'tan Demir Çağına ait bir skaraboit mühür üzerindeki lire oldukça benzemektedir (lev. XV, 2)¹³. Tarsus'taki lirin de belirgin ses sandığı yoktur. Bir yuvarlak "V" tabandan "U" şeklinde yükselen payandaları uçların aşağısından kesen bir kirişi bulunmaktadır. Bu lirin üç teli vardır.

İstanbul Müzesindeki M. Ö. 6. yüzyıla tarihlenen Xanthos'dan bir kabartma üzerindeki lir, şekil itibari ile Karatepe'deki son bahsettiğimiz lire (lev. XX, 2) benzerlik göstermektedir. Xanthos'daki lirin çnlama sandığı pektoral şeklindedir (lev. XXVIII)¹⁴. Ajur tekniğinde hayvan şekilleri ile betimlenmiş olan payandaları, pektoralin iç yanlarından hafifçe yükselmekte ve yukarda kirişle birleşmektedir. Alt tespit yerinden hafif açılarak dıştakileri yaklaşık olarak payandalara paralel olan, kirişe bağlı 8 teli bulunmaktadır.

Boğazköy'den Frig Dönemine ait Kybele heykelinin (lev. XXVII)¹⁵ sağındaki küçük figür lir çalmaktadır. Xanthos'daki liri anımsatan lirin ses sandığının altında bir kaidesi vardır. Biraz yükseldikten sonra hafif içe kayarak devam eden süslü payandası yukarda düz bir kirişle birleşmektedir. 7 teli bulunmaktadır.

Bu lirlerde, özellikle ses sandıklarındaki yuvarlaklaşma, Eski İzmir, Bayraklı'dan bir seramik parçası üzerinde bariz bir şekilde görülmektedir (lev. XXVI)¹⁶. Payandaları ve ses sandığı ile beraber bir çember şeklindeki kafes kısmı yukarda, yaklaşık olarak 45° lik bir açı ile dışa doğru açılmaktadır. Lirin kirişi bu oluşan açı hizasında bulunmaktadır. Bu kirişe paralel, çemberin alt iç kısmında, tellerin bağlandığı, çemberin dışında çıkıntılı ile son bulan bir başka çubuk kiriş bulunur.

¹³Goldman 1940, s. 84; Porada 1956, res. 1, s. 185.

¹⁴Akurgal 1961, res. 86.

¹⁵Akurgal 1961, res. 55, 56, 57.

¹⁶Ibid, res. 3.

Geç Hitit merkezi Zincirli'den açığa çıkarılan kabartmalı ortostatlardan biri üzerindeki (lev. XXIV, 1)¹⁷ orkestra kompozisyonunda 2 adet lir tasviri bulunmaktadır. Bu kompozisyondaki 4 figürden öndeki ikisi lir ve arkadaki ikisi tef çalmaktadır. Genel hatları ile öndeki Karatepe'den ikinci lirle (lev. XX, 1), arkadaki ise Maraş'tan aynı dönemdeki lirle (lev. XXIII, 2) benzerlik göstermektedir. Zincirli'nin öndeki lirin ses sandığı daha dardır, payandaların boy farkı daha fazla olduğundan giriş daha dik bir görünüm vermektedir¹⁸.

Arkadaki lirin uzun kenar tabana gelen dikdörtgen bir ses sandığı bulunmaktadır. Bu sandığın yan kenarları doğrultusunda birbirine paralel uzanan bir çerçevesi vardır¹⁹. Süslü çnlama sandığının alt tespit yerinden açılarak getirilen 6 adet teli bulunmaktadır.

Bir diğer Geç Hitit merkezi olan Maraş'tan açığa çıkan kabartmalı ortostatlardan biri (Lev. XXIII, 2)²⁰ üzerindeki kompozisyonda, kucağında bir figür, sağ elinde bir ayna ile tasvir edilen kadın, sol elinde bir lir tutmaktadır. Bu lirin 4 veya 5 teli olmalıdır.

¹⁷ Luschan 1911, lev. LXII.

¹⁸ Geç Assur Dönemi kabartmalı ortostatları üzerinde, hem Karatepe hem de Zincirli'deki lirlere oldukça benzer lir tasvirleri bulunur (P a r r o t 1 9 6 1, res. 391). Geç Assur Döneminde lirler arplar kafar fazla tasvir edilmemiştir.

¹⁹ Bu tip dikdörtgen şeklindeki lirlerin yine en yakın örneklerini Geç Assur Dönemi kabartmalı ortostatları (P a r r o t 1 9 6 1, res. 391) ve fildişi eşyalar üzerinde (B a r n e t t 1 9 5 7, lev. CXIX, V8) görmekteyiz.

²⁰ Bossert 1942, res. 810.

2. T A M B U R A L A R

Konumuz içerisinde giren diğer telli sazları, bugün ancak tambura genel adı altında topladığımız cura²¹, bulgari²², bağlama²³, bozuk²⁴, meydan sazı²⁵ ve çöğür²⁶ gibi mızrapla çalınan, maden telli, bir ses sandığından uzanan perdeli saplı sazlara benzetebildiğimizden böyle bir grup içinde işlemeyi uygun gördük.

Lir ve arptan sonra görülen tamburalar, daha gelişmiş telli müzik aletleridir. Lir ve arpla kıyaslandığında bir kaç telle bile daha yüksek oktavda ses çıkarabileceği için evrimini bugüne kadar sürdürmüş ve büyük bir olasılıkla, tamamına olmasa bile telli sazların çoğuna kaynaklık etmiştir.

Tamburaların kökeni İran'a²⁷ ve Sümer'e²⁸ dayandırılmaktadır.

²¹ Cura, iki veya üç telli bağlamadan büyük bir tamburadır.

²² Bulgari, cura'dan büyük ve bağlamadan küçük, iki çift telli bir tamburadır.

²³ Bağlama, 30 cm.lik armut kesiti ses sandığının derinliği 42 cm.lik bir saplı bulunan ve üstteki "mi", ortadaki "re" ve alttaki "la" telleri göğüsten bir eşikle kaldırılmış olan ince dokunaklı sesli birtamburadır.

²⁴ Bozuk, bağlamadan az büyük ve meydan sazından küçük çoğunlukla 3 er 3 er çekilmiş 9 telli bir tamburadır.

²⁵ Meydan sazı, 3 er 3 er çekili 12 telli en büyük tambura çeşididir. "Divan Sazı" da denir.

²⁶ Çöğür, iri olan ses sandığına göre sapı kısa bir çeşit tamburadır.

²⁷ Kökeni belirsizdir, 2 tasvire rağmen kesinlikle Sümer değildir. İran bir olasılıktır çünkü Suza'dan terrakotalar veya silindir mühürler üzerinde bir çoğu tasvir edilmiştir (D u c h e s n e - G u i l l e m i n 1981, s. 295).

²⁸ Schmidt-Colinet, Akkad Döneminden iki silindir mührün (B o e h m e r 1965, res. 497, 507) en eski tamburaları gösterdiğini belirtmiştir (Schmidt-Colinet 1981, s. 13). Bu mühürlerdeki tamburaların ucundan sarıkan bant M.Ö. II. binde Anadolu'daki tamburalarda bolca görülür. III. Ur Dönemine ait Mezopotamya'da tambura tasviri ele geçmemiştir. Eski Babil Dönemine ait sayısız terrakota üzerinde tambura tasviri vardır. Rashid bunları saplarının tutuluş biçimlerine göre sınıflandırmıştır (S c h m i d t - C o l i n e t 1981, s. 13).

Anadolu'da en erken tambura tasviri Eski Hitit Döneminden İnandık, Alishar, Boğazköy ve Alaca Höyük'te ve Geç Hitit Döneminden ise Zincirli, Karkamış ve Maraş'ta görülmektedir.

İnandık Vazosu kompozisyonu içinde, I. registerde tambura çalan bir figür, 2. registerde muhtemelen bir bina üzerinde yine tambura çalan küçük bir figür ve 4. registerde de büyük lirin hemen arkasında tambura çalan bir başka figür bulunmaktadır (lev. XVII)²⁹.

Alishar'dan iki adet kabartmalı vazo parçası üzerinde (lev. VIII, 1)³⁰ ve (lev. VIII, 3)³¹ bulunan tambura tasvirlerinin sap uçları figürün eli ile birlikte görülmektedir. Lev. VIII, 1'deki tasvir kompozisyon içindedir.

Boğazköy'den kabartmalı bir vazo parçası üzerinde (lev. VIII, 4)³² bir adet tambura tasvirinin sap ucu erkek figürün eli ile birlikte görülmektedir.

Alaca Höyük'ten bir kabartmalı ortostat üzerindeki kompozisyonda (lev. XIX, 2)³³ bugün bildiğimiz gitara benzerlik gösteren tambura tasvir edilmiştir. Ses sandığındaki gitar görünümü bu aletin dize konularak çalındığı izlenimini de vermektedir. Şeklen gitara ve sap üzerindeki 16'dan fazla³⁴ perdeleri ile sonraki gelişmiş örneklere bilinen bir başlangıçlı temsil etmekle ünk bir değer taşımaktadır³⁵. Sapın baştan başa kestiği ses sandığı üzerinde ve sapın her iki yanında 5 erden 10 adet delik, muhtemelen sapın sabitleştirilmesine yarayan tespit çivi yerleridir³⁶. . Ucuna mızrabın bağlı bulunduğu izlenimini veren çalgıcının kemerinden alete doğru uzanmış olan bantın mevcudiyeti de enteresandır³⁷.

²⁹Bu vazo bugün, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde sergilenmektedir.

³⁰Osten 1937, res. 155.

³¹Ibid, res. 154.

³²Boehmer 1983, lev. VI, 10f.

³³Bittel 1976, res. 218.

³⁴16'dan fazla diyoruz çünkü elinin altındaki perdeleri saymıyoruz.

³⁵Halen Paris Louvre Müzesinde bulunan bir Babil terrakotası üzerinde (P a r r o t 1 9 6 1, res. 380) telleri açıkça gösterilen (2 telli)

Karkamlış'taki kabartmalı ortostatlar üzerindeki kompozisyonlardan birinde (lev. XXI, 1)³⁸ 3 çalgıcı ile bir dansçı tasvir edilmiştir. Bu çalgıcılardan biri tambura çalmaktadır³⁹.

Bir başka Karkamlış kompozisyonunda ise (lev. XXII)⁴⁰ bir ziyafet esnasında tambura çalan erkek çalgıcı tasvir edilmiştir. Tamburanın ses sandığı, lev. XXI, 1 Karkamlış örneğinden küçüktür.

Zincirli'den kabartmalı yan yana iki ortostat üzerinde ikisi de erkek, bir tambura çalgıcısı ile buna dönük bir şarkıcı⁴¹ kompozisyonu bulunmaktadır (lev. XXIV, 2)⁴². Tambura çalan çalgıcı taburesinde oturarak tasvir edilmiştir.

Maraş'tan kabartmalı bir ortostat üzerindeki ziyafet kompozisyonunda (lev. XXIII, 1)⁴³ tambura sapının tasviri kısmen görülmektedir.

Örneklerimizin tutuluş şekli genellikle sapları yukarı gelecek şekilde meyillidir, ve hepsinin sap uçlarında süs, askı veya her iki maksatla kullanılmış izlenimini veren bantlar bulunmaktadır.

bir tambura çalan erkek figürü vardır. Alaca Höyük'teki başsız figürün çaldığı tamburayı, Louvre'deki tamburaya benzeten Schmidt-Colinet, bu Babilli çalgıcının sağ tuvaleti ile Anadolu örneğinin bulunduğu tasvirin hemen yanındaki ortostat üzerinde bulunan merdivene çıkan figürün sağ tuvaleti arasında benzerlik kurmaktadır (S c h m i d t - C o l i n e t 1 9 8 1, s. 14).

³⁶ Bunun en güzel örnekleri Mısır'daki boyamalarda görülüyor (D u c h e s n e - G u i l l e m i n 1 9 8 1, lev. 46). Mısır'da tamburalar en erken M. Ö. 15. yüzyılda görülmeye başlanmıştır.

³⁷ Mısır'daki buna benzer bir resim bizde böyle bir fikri uyandırmıştır. Bu örnekte mızrapın bağlandığı ip çalgıcının bileziğine ve Anadolu'dakinin ise kemerine bağlanmış olması, ilkinin kadın sonuncunun erkek olmasına bağlanabilir. Bilinen Anadolu ve Mezopotamya'daki tambura çalgıcıları erkektir, buna karşılık Mısır'dakiler kadındır.

³⁸ Şekil itibari ile bağlamaya benzemektedir.

³⁹ Vieyra 1955, s. 72, res. 53; Woolley 1921, lev. B 17b.

⁴⁰ Vieyra 1955, s. 71-2, res. 56; Woolley 1921, lev. B 30b.

⁴¹

Bu tip şarkı söyleyen bir şarkıcı tasviri Geç Assur Döneminden Ninive'den bir kabartmalı ortostat üzerinde gösterilmiştir (R i m m e r 1 9 6 9, lev. XIV).

⁴² Luschan 1902, res. 118-119.

⁴³ Bossert 1942, res. 808.

Ü F L E M E L İ S A Z L A R

1. Çifte kavallar.
2. Zurnalar.

1.Ç İ F T E K A V A L L A R

Nefesli müzik aletleri içinde yer alan, yapımlı çok kolay olan kaval, muhtemelen bu ana grubun en eski temsilcisi ve öncüsüdür,

Anadolu'da henüz gerçek çifte kaval elimize geçmemiş olmakla beraber¹, M. Ö. I. bindeki Geç Hitit ve Frig tasvirli eserleri üzerinde tasvirlerine rastlamaktayız.

Karatepe'den Geç Hitit Dönemine ait kabartmalı bir ortostat üzerinde (lev. XX, 2)² bir çalgılcı tarafından çalınan, yaklaşık eşit boyda ve paralel çifte kaval görülmektedir. Çalgıcının ensesinden ağzına doğru dolanan bir bant, başı üzerinden aşırılmıll başka bir bantla yanaklarda birleşmektedir. Schmidt-Colinet, bu bantın, nefes alıp vermede, dudaklardan aynı basınçta hava çıkmasını sağlayan "Phorbei" olduğunu belirtmektedir³.

İki parça bir müzik aletinin ayrı ayrı ellerde ve hareket eden parmaklar arasında icra edilirken dişler ve dudaklar arasına sıkıştırılmadıkça ağızda tutulmasının imkansız veya en azından kolay olmayacağı düşünülürse ve bu tasvirdeki bantın yanaklarda birleştiği noktadan ağza doğru bir sicim gibi devam ettiği dikkate alınırsa bu tertibatın, bu çifte kavallı ağızda, aynı düzeyde tutmaya yönelik olduğu da ihtimal verilebilir.

¹Anadolu'daki durumdan farklı olarak, Mezopotamya'da Ur Kral Mezarlığında, yaklaşık olarak, aynı uzunlukta (şu andaki uzunlukları 23 cm.) biri 1 ve diğeri 4 delikli olan iki kaval bir arada bulunmuştur (W o o l l e y 1 9 3 4, s. 258-9) Woolley'e göre bunlar çifte kaval olmalıdır (W o o l l e y 1 9 3 4, s. 258). Kesin olmamakla beraber bir Akkad mührü ve Urnammu Steli üzerindikiler de çifte kaval olmalıdır (S c h m i d t - C o l i n e t 1 9 8 1, s. 21). Eski Babil "Önemi Nippur terrakotaları üzerinde bu tür müzik aleti çalan müzisyenler vardır (l e g r a i n 1 9 3 0, lev. XVI, 88-92).

²Çambel 1949, lev. X, 6.

³Schmidt-Colinet 1981, s. 21.

Karatepe'den aynı döneme ait bir başka kabartmalı ortostat üzerindeki (lev. XX, 1)⁴ çifte kaval birbirine paralel tasvir edilmemiştir. Boyları farklı görülmekteyse de tasvirde derinlik verilmek istenmişse aynı boyda oldukları ve boylarının yaklaşık yukarıdakine yakın olduğu kabul edilebilir.

Karkamış'ta Geç Hitit Dönemine ait kabartmalı bir ortostat üzerinde birbirinden ayrık olarak tasvir edilmiş çifte kaval (lev. XXI, 1)⁵ Karatepe örneklerinden daha uzundur.

Aynı dönemden Zincirli⁶ ve Maraş'tan⁷ ele geçen iki kabartmalı ortostat, Schmidt-Colinet tarafından birbirlerini tamamlar nitelikte olduğundan her ikisi de Zincirli'den ele geçmiş gibi yayınlanmıştır.⁸

Maraş'tan ele geçen parça (lev. XXV, 1) üzerindeki çifte kaval çalan erkek çalgıcının yüz hatları ve saçının tuvaleti Zincirli'deki çalgıçlar ile çok benzerdir⁹. Üst tarafı olmayıp yalnız çifte kavalın alt kısmı kısmen korunmuş olan bu Zincirli ortostatu yayınlanmamıştır. Çifte kaval, Karatepe'deki örneğe benzemektedir (lev. XXV, 2).

Boğazköy'den Frig Dönemine ait Kybele heykelinin (lev. XXVII)¹⁰ sağındaki küçük figür, eşit boyda ve bitişik bir çifte kavali çalarken tasvir edilmiştir. Figürün ağzından geçen bir bant görülmektedir.

Anadolu'da Akdeniz Bölgesindeki yörüklerin kartal kanadından yapılmış çifte kavali hala kullandıkları söylenmektedir¹¹.

⁴Bittel 1976, res. 309.

⁵Woolley 1921, lev. B 17b.

⁶Przeworski 1936, s. 42, lev. X, 6.

⁷Ibid, s. 41, lev. X, 2.

⁸Schmidt-Colinet 1981, s. 21, res. 87-88.

⁹Przeworski 1936, s. 41.

¹⁰Bittel 1957, s. 56-72, res. 65.

¹¹Bu bilgileri bize, Hacettepe Üniversitesi, Konservatuvarlı Öğretim görevlilerinden Bülent Alaner vermiştir.

1936 senesinde Anadolu'nun herhangi bir yöresinden Hacettepe Üniversitesi Konservatuvarı Müzikoloji Arşivine kazandırılmış olan Bambu kamışından yapılmış olan çifte kavalın resmini (lev. XXVII, 1) antik örnekleri ile olan yakın ilişkisi nedeniyle tezimiz içine koyduk. Bu örnekler çifte kavalın Anadolu'da en az üç bin senedir yaşayıp süregeldiğini göstereni birer delildir. Birbirlerine ağız ve uç kısmında önce iple bağlanan kavallar daha sonra kara sakız denilen katranla sağlamlaştırılmışlardır.

2. Z U R N A L A R

Başlangıcından zamanımıza kadar en az değişikliğe uğramış olan müzik aletlerinden biridir. Genel olarak, 35-50 cm. uzunluğunda, ağız tarafı ince, uca doğru hafifce genişleyen, en ucunda ise birden açılıp yayvanlaşan borudur. Ağaçtan veya boynuzdan, tek ya da bir kaç parça halinde yapılır. Üstünde sesleri değiştirmeye yarayan perde delikleri vardır. Ağıza alınan tarafına dil adı verilen, ince yontulmuş bir kamlı parçası konmuştur. Üflendiği vakit bu kamlı parçasının titreşimi sesi meydana getirir. Üstünde sesleri değiştirmeye yarayan perde delikleri vardır (lev. XIV, 3).

Anadolu'da gerçek bir zurna elimize geçmemekle beraber, Eski Hitit Dönemine ait Alaca Höyük kabartmalı ortostatlarından biri üzerindeki figür ile bugün British Museum'da bulunan M. Ö. I. bine ait olan iki tunç erkek heykeli zurna çalarken tasvir edilmiştir.

H. Frankfort¹² tarafından kılıç yutan adam olarak, Duchesne-Guillemine¹³, Schmidt-Colinet¹⁴ ve F. Galpin¹⁵ tarafından trompetçi veya borazanlı olarak tanımlanan, Alaca Höyük kabartmalı ortostatı üzerinde tasvir edilen figür (lev. XIX, 1)¹⁶,

1. Alet kılıç kadar uzun olmadığından,
2. Parmaklarından bazıları müzik icra eder gibi açık tutulduğundan,
3. Bu ortostatın hemen sağ tarafında yer alan diğer bir ortostat üzerinde (lev. XIX, 2) ise gitar şeklinde tambura çalan bir başka müzisyen yer aldığından ve
4. Figür gerçekten kılıç yutuyor olsaydı, ağız ile boğazının aynı hizaya gelmesi için başını geriye yatırmış olması gerekeceğinden

bize göre ise bir zurna çalmaktadır.

¹²Frankfort 1954, s. 127.

¹³Duchesne-Guillemine 1981, s. 291, lev. 40.

¹⁴Schmidt-Colinet 1981, s. 20, res. 83.

¹⁵Galpin 1937, s. 24, lev. XI, 21.

¹⁶Bittel 1976, res. 218.

M. Ö. 8. yüzyıla ait biri Karya Bölgesinden (lev. XIV, 1)¹⁷, ve diğeri Anadolu'nun herhangi bir yöresinden (lev. XIV, 2)¹⁸ British Museum'a giden iki tunç heykelciğı de zurna çalmaktadır.

Geç Hitit merkezi Karkamış'tan bir kabartmalı ortostat üzerinde davul ile birlikte çalınırken tasvir edilmiş olan boynuz şeklindeki müzik aletini, zurnaların boynuzdan da yapılmış olması ve bu aletin çift elle icra edilmesi nedeniyle zurna olarak isimlendirdik (lev. XX, 2)¹⁹.

¹⁷Rimmer 1969, s. 29, lev. VIIIb.

¹⁸Ibid, lev. VIIIc.

¹⁹Vieyra 1955, res. 52.

M Ü Z İ K A L E T L E R İ N İ N
Y A Z I L I K A Y N A K L A R A G Ö R E A D L A N D I R I L M A S I

Hitit yazılı metinlerinde müzik aletlerinin isimlerinin bulunması yanında bunlara ait yazılı tanımlar olmadığından dolayı, bu isimlerin ayrılmı genelde determinatiflerine göre yapılmaktadır.

^{GIS}BALAG veya BALAG.DI Sümeogramı arp için kullanılıyordu¹. şekil itibari ile daha çok çift başlı bir darbuka veya davula benzediğinden, davul veya buna benzer aletler için kullanılmaya başlandı². Metinlerin çoğunda

^{GIS}BALAG veya BALAG.DI ile galgalturi her zaman birlikte gösterilmiştir³.

arkammi = davul veya tef ise, Gurney'e⁴ göre galgalturi de zil olmalıdır.

galgalturi için hem bakır hem de ağaç determinatifi kullanılmıştır⁵.

^{GIS}ZA.MI, daha önceki ^{GIS}ZAG.SAL Sümerce lir demektir⁶. Fakat lir ile arp arasındaki ayrım yapılamamaktadır. Landsberger Babilcesini sa-am-mu olarak göstermiştir⁷. Laroche ise, Tanrıça Inanna'nın müzik aleti olan za-an-na-ru'yu Hititce zinar ile karşılaştırmıştır⁸.

^{GIS}SA.A.TAR veya ^{GIS}d INANNA = zinar, metinlerde iki türlü geçmektedir, hunzinar (büyük lir) ve zinar (küçük lir)⁹. Muhtemelen hunzinar, İmandık vazosu üzerindeki büyük lir gibi bir aletin adı olmalıdır.

^{GIS}nuhupal'a Güterbock her ne kadar davul demişse de¹⁰, Gurney'nin¹¹ belirttiği gibi tambura olabilir.

¹Güterbock 1952, s. 14.

²Galpin 1937, lev. X, 1.

³Güterbock 1952, s. 14-15.

⁴Gurney 1977, s. 35.

⁵Ibid, s. 35, dipnot 4.

⁶Duchesne-Guillemin 1984, s. 12.

⁷Ibid, s. 12.

⁸Ibid, s. 12.

⁹Kümmel 1973, s. 172-3.

¹⁰Güterbock 1971, s. 14.

¹¹Gurney 1977, s. 35.

GI= kamlı, ok ve ayn¹ zamanda kamlıktan yapılmış eşya isimlerinin başına gelen bir determinatiftir¹². GID= dalugi ise uzun demektir¹³. Metinlerde ge-
gen GI. GID ise, Geç Hitit Dönemlerindeki ortostatlar üzerinde tasvir edilmiş
çifte kaval olmalıdır¹⁴.

SI determinatifi boynuzdan yapılmış eşyaların başına gelen bir determi-
natiftir, sawitra ile beraber üflenen boynuz anlamında kullanılmıştır. Muhtemelen zurna veya boru gibi bir aletin adı olmalıdır¹⁵.

mukar ise, Gurney'e göre sistrum için kullanılmış olmalıdır¹⁶.

¹²Sturtevant 1946, s. 81.

¹³Ibid, s. 85.

¹⁴Kümmel 1973, s. 172.

¹⁵Gurney 1977, s. 34.

¹⁶Ibid, s. 35

S O N U Ç

M. Ö. 2600'lere tarihlenen Ur Kraliyet Mezarlığındaki vurmali (sistrum ve tef), telli (lir ve arp) ve üfleli (çift kaval) müzik aletlerinin bugüne kadar korunabilmiş olmaları nedeniyle, müzik tarihi açısından eşsiz bir değeri vardır. Bu mezarlıktan ele geçen kakma lirin¹ yan panosunda tasvir edilmiş olan sistrumun, Anadolu ve Mısır'da da aynı zamanlarda ortaya çıkmış olması, buralarda görülmeyen diğer müzik aletlerinin de varlığına işaret edebilir.

H. G. Güterbock, Hitit dini metinlerinde çoğunlukla enstrumantal ve vokal müziğin ayrı ayrı adlandırıldığını, bunun aksine Sümer ve Akkadlar'da ise enstruman eşliğinde şarkıların bulunduğu dikkati çekmiştir². Mezopotamya'da vokal ve enstrumantal müziğin bir arada icra edildiğini gösteren çok erken örnekler bulunur. Ur Bayrağının³ zaferin kutlandığı töreni gösteren yüzünde, lir çalgıcısının hemen arkasında bir kadın şarkıcı bulunur. Zincirli⁴ ve Karatepe'deki⁵ iki örnek dışında, Anadolu'da Geç Hitit Dönemine kadar şarkıcı ile çalgıcı kompozisyonunun bir arada icra edildiğini gösteren bir delil şimdilik yoktur.

Geç Hitit Dönemine ait Karkamış'tan kabartmalı bir ortostat⁶ üzerindeki orkestra kompozisyonu içinde tasvir edilen dans eden erkek figürü, müzik ve dansı bir arada göstermesi açısından ilginçtir.

¹Woolley 1934, s. 260, lev. 105.

²Kümmel 1973, s. 169.

³Woolley 1934, lev. 91.

⁴Luschan 1902, res. 119.

⁵Çambel 1949, lev. X, res. 6.

⁶Vieyra 1955, res. 53.

Şayet dans, müzik eşliğinde düşünülürse, Catalhöyük Neolitik Dönem duvar boyamalarındaki dans eden figürler⁷, en az bunun kadar ilginçtir.

Müzik aletlerinin, Anadolu'dan, M. Ö. III. binden gerçekleri ve II. binden sonra da birden bire çeşitlenerek tasvirleri ele geçmiştir.

Tez konumuz olan bu müzik aletleri, şayet yok olmamışlarsa, tabii olarak bugüne kadar aşağıda özetlediğimiz gibi, hem evrim geçirerek hem de daha fazla çeşitlenerek gelmiş olmaları gerekir:

M. Ö. III. binin son çeyreğinden ele geçen gerçek sistrumlar dışında, Anadolu'dan başkaca herhangi bir delil günümüze kadar gelmemiştir. Yer ve zaman bakımından yakın bir tasviri olarak Mezopotamya'dan Ur Kraliyet Mezarlığından ele geçen kakma lirin yan panosundaki orkestra kompozisyonunda sistrum çalan hayvan⁸ figürü gösterilebilir.

Sistrumlar ile çağdaş fakat Anadolu için tipik olan peykli güneş kurslarından da elimize başkaca delil geçmemiştir. Yapıldığı madde ve sallandığında ses çıkarması onun bir müzik aleti olabileceğini göstermez.

Tarafımızdan zil olarak isimlendirilen çalparalar sistrum ve güneş kursları ile çağdaş olup güneş kursları ile Anadolu için tipiktir. Görüldükleri dönemden sonra sistrum ve güneş kursları gibi gerçek örnekler vermemektedir. Fakat bu çağdaşlarından farklı olarak evrim gösteren tasvirleri ile Anadolu'da devam etmiştir.

Terrakota çingiraklar, M. Ö. III. binden itibaren görülmektedir. Çocuk oyuncakları olabilecekleri dışında ve müzik aleti niteliğindeki en ilginç gerçek örnek İkiştepe'den Eski Hitit Döneminden ele geçmiştir.

Tef, ilk defa Eski Hitit Dönemindeki tasvirli eserler üzerinde görülür. Bilhassa Geç Hitit Döneminden ele geçen tasvirleri, icra usulü bakımından evrimini çok eskilerde tamamladığı izlenimini vermektedir.

⁷Todd 1976, s. 42.

⁸Woolley 1934, lev. 105.

Davul için yegane örnek, Geç Hitit Döneminden bir tasvir olarak ele geçmiştir. Boy bakımından bugünkü örneklerine yakındır.

Anadolu'daki telli müzik aletlerinin ilk örneği, Assur Ticaret Kolonileri Çağında görülmeye başlanan lirlerdir. Bu örneklerde kaba ve iri olan, 11-12 ye kadar tel sayıslı ykselebilen Sümer lir gelenekleri izlenir.

Evrım süreci içerisinde başlangıcında açık olan payandaların dikleştigi veya kavıslendiği, lir boyutlarının küçüldüğü ve genelde lirin pratikleştigi görülür. Başlangıçta 2,4,6 olan tel sayısının, Eski ve Geç Hitit Dönemlerinde 6,8,10 adete kadar yükseldiği izlenir. Geç Hitit Dönemindeki aynı orkestra içerisinde 6-10 veya 8-10 telli lirlerin bir arada bulunması ayrı bir özelliktir.

E. Akurgal'ın⁹, M. Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısına ve R. Temizer'in¹⁰, M. Ö. 6. yüzyıldan sonraya tarihlediği Frig Dönemine ait Boğazköy'den ele geçen kybele heykelinin sol tarafındaki figürün çaldığı lir, Geç Hitit Dönemi Karatepe'deki lir örneğine çok benzemektedir.

Her ne kadar, R. Temizer lir, nar ve kuşu Yunanlı özellikler olarak göstermişse de¹¹.

1- Tez çalışmamız sonucunda lirin Yunanlı bir çalgı olmadığı anlaşıldığından,

2- Assur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait Kültepe mühür baskıları üzerinde¹² elinde kuş tutan tanrıça figürü resmedildiğinden, kuşun da Yunanlı olmadığı anlaşıldığından ve,

3- Tek başına narın ise, hiçbir dayanak olmadan Yunan'a mal edilemeyeceğinden İonyalı kadınlardan etkilenererek yapıldığı belirtilen kybelelerin aksine İonyalı kadınlara ilham kaynağı olduğu söylenebilir.

Tamburalar, telli müzik aletleri olan lir ve arplardan sonra görülmektedir. İlk örnekleri Eski Hitit Dönemine dayanmaktadır. Alaca Höyük'ten ele geçen örnek, 16'dan fazla perdesi ve gitar görünümündeki gövdesi ile, bu müzik aleti-

⁹Akurgal 1961, s. 97.

¹⁰Temizer 1959, s. 182.

¹¹Ibid, s. 181-182

¹²Özgüç N. 1965, s. 27.

nin çok önceleri gelişmiş olduğuna işaret etmektedir.

İlk defa Alacahöyük kabartmaları üzerinde görülen zurna, Anadolu'nun en tipik müzik aletlerinden biri olarak önemini korumaktadır.

Geç Hitit Döneminde ve Frig'de görülen çifte kaval ise, zurna gibi zamana kadar gelmiş Anadolu müzik aletlerinden biridir.

K A T A L O G

S İ S T R U M L A R

1. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Horoztepe'den.

M. Ö. III. binin son çeyreği.

Yük.: 24.5 cm. ve gen.: 16 cm.

Sap uzantısının devamı olan dikmenin ikiye ayrıldığı kareye yakın dörtgen bir kafesi var. Birbirine paralel iki giriş çubuk, dikmeden geçerek kafesin yan kenarlarını birleştiriyor. Dikmeye paralel, bu iki giriş çubuğun içinden geçtiği ve bu girişler üzerinde serbest hareket eden birer çift çubuk çingirdakları bulunmakta. Kafes kısmın yan ve üst kenarları hayvan figürleri ile süslü. Yanlarda: önde iki dağ keçisi ve arkada bir arslan. Üst kenarda: önde üç yavru geyik ve arkada bir erkek geyik.

Özgüç-Akok 1957, res.:26.

2. Müz. No.su: 55.137.2. New York Metropolitan Museum of Art.

Horoztepe'den gittiği söyleniyor.

M. Ö. III. binin son çeyreği.

Yük.: 34 cm. ve gen.: 10 cm.

Sap olarak kullanılan bir uzantının devamı olan iki çatal ucun tepelerden birleştirilmesi ile oluşmuştur. Birbirine paralel üç giriş çubuk üzerinde altı adet disk çingirdak bulunmaktadır. Kafesin çatal kenarlarında simetrik hayvan figürleri kompozisyonları vardır. Aşağıdan yukarıya doğru birer kuş ve birer dağ keçisinden oluşmaktadır. Sap, düz kısmı altta yarım disk şeklinde bitmektedir.

Tezcan 1960, lev. XXII.

3. Müz. No.su: 55.137.1 New York Metropolitan Museum of Art.

Horoztepe'den gittiği söyleniyor.

M. Ö. III. binin son çeyreği.

Yük.: 33 cm. ve gen.: 11 cm.

Sap olarak kullanılan bir uzantının devamı olan iki çatal ucun tepelerden birleştirilmesi ile oluşmuştur. Birbirine paralel üç kiriş çubuk üzerinde altı adet disk çingirdak bulunmaktadır. Kafesin çatal kenarlarında dörderden toplam sekiz çift boynuz bulunmaktadır. Çatal uçların üst kenardan taşan ve top şeklinde son bulan uçlarının hemen altında salkım şeklinde dörder top bulunmaktadır. Kaktüs görünümündeki bu iki uç arasında üst kenar üzerinde bir kuş figürü yer almaktadır.

Tezcan 1960, lev. XXI.

4.

New York Metropolitan Museum of Art.

Horoztepe'den gittiği söyleniyor.

M. Ö. III. binin son çeyreği.

Sap görülmemektedir. Kafes kısmı "U" şeklindedir. Kirişlerden yalnız alttaki korunmuştur. Çubuk kiriş üzerinde iki disk çingirdak korunmaktadır. Kafesin çatal kenarlarında dörderden toplam sekiz çift boynuz figürü bulunmaktadır. Çatal uçların üst kenardan taşan ve top şeklinde son bulan uçlarının hemen altında salkım şeklinde dörder top bulunmaktadır. Kaktüs görünümündeki bu iki uç arasında bir kuş figürü yer almaktadır.

Özgüç 1958, lev. XVII, 3.

5.

New York Metropolitan Museum of Art.

Horoztepe'den gittiği söyleniyor.

M. Ö. III. binin son çeyreği.

Sap olarak kullanılan bir uzantının devamı olan iki çatal uçun tepelerden birleştirilmesi ile oluşmuştur. Yalnız ortadaki kiriş ve üzerindeki iki disk çingirdağı korunmuştur. Kafesin çatal kenarlarında simetrik hayvan kompozisyonları bulunmaktadır. Aşağıdan yukarıya doğru birer kuş ve birer dağ keçisinden oluşmaktadır. Sap düz kısmı altta yarım disk şeklinde son bulmaktadır.

Özgüç 1958, lev. XVII, 2.

6. New York Metropolitan Museum of Art.

. Horoztepe'den gittiği söyleniyor.

M. Ö. III. binin son çeyreği.

Sap olarak kullanılan bir uzantının devamı olan iki çatal ucun tepelerden birleştirilmesi ile oluşmuştur. Üzerinde iki disk çingirdak bulunan yalnız alttaki kirişi korunmuştur. Kafesin çatal kenarlarında dörderden toplam sekiz çift boynuz bulunmaktadır. Kaktüs görünümündeki bu iki uç arasında üst kenar üzerinde bir kuş figürü yer almaktadır.

Özgül 1958, lev. XVII, 1.

G Ü N E Ş K U R S L A R I

7. Kaz. Env. No.su: Al/a. M. A. 2

Alaca Höyük'ten.

M. Ö. III. binin son çeyreği.

Yük.: 20.4cm.

Bakır.

Bir yere geçmeye mahsus çatal şeklindeki uç üzerinde yukarıya doğru yükselen iki boynuz arasına yerleştirilen yuvarlak plaka ajur tekniğinde geometrik motiflerle süslenmiş. Yuvarlak plakanın üst uç kısmına bir halkayla geçirilmiş tek peyki de geometrik motiflerle ajur tekniğinde süslenmiştir.

Koşay 1938, lev. LXCI, M. A. 2

8. Kaz. Env. No.su: Al E3.

Alaca Höyük'ten.

M. Ö. III. binin son çeyreği.

Bakır.

Bir yere geçmeye mahsus çatal şeklindeki uç üzerinde yukarıya doğru yarım daireden biraz daha büyük bir levha baklava dilimi şeklinde geometrik motifler ile süslenmiştir. Levhanın dış kenarı üzerinde yuvarlağa yakın bir şekilde dört, tepede ise yarım daire şeklinde beşinci bir çıkıntılı süs bulunur. Bunlar ve tepedeki üç çıkıntının hemen altındaki halkalara geçirilmiş olan peykler ajur tekniğinde geometrik motiflerle süslüdür.

Koşay 1951, lev. CLXIV, E3.

Z İ L L E R

9. New York Metropolitan Museum of Art.
Horoztepe'den gittiği söyleniyor.
M. Ö. III. binin son çeyreği.
Yuvarlak tutamak başının hemen altında yatay bir deliği var.
Tezcan 1960, lev. XVIII, 2.
10. New York Metropolitan Museum of Art.
Horoztepe'den gittiği söyleniyor.
M. Ö. III. binin son çeyreği.
Yuvarlak tutamak başının hemen altında yatay bir deliği var.
Tezcan 1960, lev. XVIII, 3.
11. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi.
Horoztepe'den.
M. Ö. III. binin son çeyreği.
Mantar şeklindeki tutamak başı deliklidir. Sapının ortası göbekli.
Katalog 14'deki zilin yarısı büyüklüğünde olduğu söylenmektedir.
Özgül-Akok 1957, res. 12, 36.
12. Kaz. Env. No.su: S3396.
Soloi-Pompeipolis'ten.
M. Ö. III. binin son çeyreği.
Yuvarlak tutamak başı delikli. Tablasının çevresi yivlerle süslüdür.
Bittel 1940, res. 15.
13. Kaz. Env. No.su: S3395.
Soloipompeipolis'ten.
M. Ö. III. binin son çeyreği.
Yuvarlak tutamak başı deliklidir. Tablasının çevresi yivlerle süslüdür.
Bittel 1940, res. 16.
14. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi.
Horoztepe'den.
M. Ö. III. binin son çeyreği.

Yük.: 5.2 cm. ve çapı: 7 cm.

Yuvarlak tutamak başı delikli. Sapının ortası göbeklidir.

Özgüç 1958, res. 20.

15.

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

Horoztepe'den.

M. Ö. III. binin son çeyreği.

Yük.: 5.2 cm. ve tabla çapı: 7 cm.

Yuvarlak tutamak başı delikli. Sapının ortası göbeklidir.

Özgüç 1958, res. 20.

16. Kaz. Env. No.su:c2623.

Alışar'dan.

Eski Hitit Dönemi.

Zil kabartmalı bir vazo parçası üzerinde:sola dönmüş bir erkek çalgıcı başı hizasına kaldırdığı zili çalmaktadır. Zil yaklaşık olarak bugünkü zillerin büyüklüğündedir. Figürün yüzü eli kırmızı astarlı, saçları, zili ve elbisesi krem astarlıdır. Bu figürün hemen karşısında bir tambura çalgıcısının eli ve aletinin bir kısmı korunmuştur.

Osten 1937, res. 155 c2623.

17. Müz. Env. No.su: 5671 a-i. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

Bitik'ten.

Eski Hitit Dönemi.

Zil kabartmalı bir vazo parçası üzerinde: sağa dönmüş küpeli bir erkek çalgıcı omuz hizasına kaldırdığı zili çalmaktadır. Zil yaklaşık olarak bugünkü zillerin büyüklüğündedir. Figür profilden işlenmiş. Saçları siyah, elleri kırmızı, zili ve elbisesi krem renklidir.

Özgüç 1958a, lev. IVb.

18. Kabaklı'dan.

Eski Hitit Dönemi.

Zil kabartmalı bir vazo parçası üzerinde tasvir edilmiş: Sağa dönmüş bir erkek çalgıcı başı hizasında tuttuğu zili çalmakta. Parça üç kısma ayrılmış. Üstte sağa doğru yürüyen boğaylı profilden tasvir edilmiş bir insan takip etmektedir. Krem astarlı uzun kollu bir elbise giymiş,

sol el dua jestinde. Boğanın gövdesi krem, tırnakları ve kuyruğunun ucu kırmızıdır. Arada krem zemin üzerine koyu renkle yapılmış çengel motifi vardır. En altta iki erkeğin başı korunmuştur. Sağa dönük arkadaki krem rengi zili çalmaktadır. Öndekinin ise eli dua jestinde.

Boehmer 1983, res.: 15.

19. Boğazköy'den.

Eski Hitit Dönemi.

Yük.: 14.4 cm., gen.: 12.5 cm., cidar kalınlığı: 2.05 cm. ve relief kalınlığı: 2.5 cm.

Zil (veya tef) kabartmalı bir vazo parçası üzerinde tasvir edilmiştir: Sola dönmüş bir hayvan başının hizasından biraz daha yüksekte tuttuğu zili (veya tefi diyoruz çünkü bunun ikisi arasındaki ayrımlı resim üzerinde yapabilmek bizim için oldukça güç) çalmakta, profilden işlenmiş.

Boehmer 1983, lev. IX, 25.

T E R R A K O T A Ç I N G I R A K L A R

20. Müz. Env. No.su: 12453. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi.
Karaoğlan'dan.

M. Ö. III. binin ortaları.

Yük.: 5.8 cm. ve karın çapı: 4 cm.

Ağız kapalı bir testicik görünümünde. Silindir boyunlu, şişkin küresel gövdeli, küçük halka kulplu, düzeltilmiş dipli, kurşuni hamurlu. Gövde düzensiz çizgilerle bezenmiş. Boyunda delikleri var. El yapımı.

Anadolu Medeniyetleri I, A235.

21. Müz. Env. No.su: 12455. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi.
Karaoğlan'dan,

M. Ö. III. binin ortaları.

Uz.: 6.6 cm ve karın çapı: 3.5 cm.

Hayvan şeklinde. Kulak ve burun kabartma, ağız çizgi halinde belirtilmiş. Gövde küresel biçimli. Ön ve arka ayaklar yekpare iki çıkıntılı halinde belirtilmiş. Koyu kurşuni hamurlu. Sırtı paralel içleri beyaz macunla doldurulmuş kazıma çizgi bezekli. Boynun altında ve yüzde delikler var. El yapımı.

Anadolu Medeniyetleri I, A236.

22. Kaz. Env. No.su: AT/47/20

Alalah'dan.

M. Ö. II. binin ilk çeyreği.

Yük.: 9.8 cm.

Şişe şeklinde. Göbek etrafında iki sıra küçük delikler dönüyor. Ağız kille kapatılmış.

Woolley 1955, res.:25.

23. Müz. Env. No.su: 4961. Kayseri Müzesi

Kültepe'den.

M. Ö. II. binin ilk çeyreği.

Yük.: 7.2 cm.

İnsan başı biçiminde çingirak. Tepesi sivri dik kulaklı. Alın ortasında birleşen kavisli kaşlı. Geniş yayvan burunlu. Uzun açık ağızlı. Başın iki yanında 5 erden 10 delikli. Koyu devetüyü rengi hamurlu. Kulak, burun, göz kabartma; kaşlar, burun delikleri, ağız ve dişler kazıma şeklinde yapılmıştır.

Anadolu Medeniyetleri I, A553.

24. Kültepe'den

M. Ö. II. binin ilk çeyreği.

I. katta bulunan çingirak yumurta gövdeli, sivri dipli, uzun boyunludur. Ön kısmında ve yanlarda ondokuz deliği vardır. Boynu kapalı, astarı kahverengidir.

Özgül 1953, lev. LIV, 272.

25. Kaz. Env. No.su: Al.b. 130.

Alaca Höyük'ten.

Hitit Dönemi.

Uz.: 11 cm. ve yük.: 5.5 cm.

Kuş biçimli çingirak. Sırtında 17 deliği var.

Koşay 1951, lev. LXIX, Ia-b.

26. Kaz. Env. No.su: cl300.

Alişar'dan.

Hitit Imp. Dönemi.

Testi şeklinde. Ağız kapalı. Delikleri yok.

Osten 1937, res. 307 cl300.

T E F L E R

27. Nr. 133 Schimmel Koleksiyonunda.
Anadolu'dan.
Eski Hitit Dönemi.
Gümüş geyik ritonu.
Uz.: 17 cm., yük.: 18 cm., geyiğin gövdesi: 12.5 cm.
karın çapı: 6.5 cm., friz yük.: 4.5 cm.
Friz üzerindeki dini bir törendir. Bir tanrıça taburesinde oturmuş. Bir elinde kuş/şahin diğer elinde bir kadeh tutmakta. Tanrıçaya doğru yüzleri dönük olan üç adam aynı tip elbise giymiş. Öndekinin sol eli dua eder şekilde, sol eli ile tuttuğu testi ile libasyon yapmakta. Ortadaki adam sağ eli ile tuttuğu ekmeği sol eli dengelemekte. Arkadaki adam da sağ elinde akıtacaklı bir testi tutuyor. Tanrıça ile bu üç figür arasında geyik üzerindeki tanrı sol elinde şahin, sağ elinde ise lituus tutuyor.

Boehmer 1983, res. 49.

28. Müz. En. No.su: 7723. İstanbul Eski Şark eserleri Müzesi.
Zincirli'den.
Geç Hitit Dönemi.
Yük.: 1.14 m. ve gen.: 1.53 m.
Bazalt.
Tef bu kabartmalı ortostat üzerinde tasvir edilmiştir: iki lir çalgıcısının hemen arkasında sol eli ile tuttuğu tefi, sağ eli çalmakta.

Luschan 1911, lev. LXII.

29. Katalog 28'de anlatılan aynı ortostat üzerinde: Birinci tef çalanın hemen arkasında, sol eli ile tuttuğu tefi sağ elinin iç kısmı ile çalınmakta.

Luschan 1911, lev. LXII.

30. Berlin Müzesinde.
Zincirli'den.
Geç Hitit Dönemi.
Yük.: 1.14 m.
Bazalt.

Tef bu kabartmalı ortostat üzerinde tasvir edilmiştir: iki erkek çalgıcı, biri diğerinin omuzuna çıkmış. Üstteki tefi, çalgıcı sol eli ile tutmuş, sağ elinin içi ile çalmaktadır.

Luschan 1911, res. 259b.

31. Katalog 30'da anlatılan aynı ortostat üzerinde: Alttaki çalgıcı, tefi sol eli ile tutup sağ elinin içi ile çalmaktadır.

Luschan 1911, res. 259b.

32. Karatepe'den.

Geç Hitit Dönemi.

Yük.: 1.21 m. ve gen.: 0.97 m.

Bazalt.

Tef bu kabartmalı ortostat üzerinde tasvir edilmiştir: Ortostat iki registerlidir. Alt registerde bir çift kaval ve iki lir çalgıcısının arkasındaki figür sol eli ile tuttuğu tefi sağ elinin içi ile çalmaktadır.

Bittel 1976, res.309.

33. Kaz. Env. No.su: Al. D. K. 14 Ankara Anadolu Medeniyetleri
Alaca Höyük'ten. Müzesi.

Eski Tunç Çağı.

Çapı: 4. 2 cm.

Altın.

Ortası delikli kurs.

Koşay 1951, lev. CLXXXV, 3.

34. Aynısı

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

Koşay 1951, lev. CLXXXV, 3.

35. Aynısı

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

Koşay 1951, lev. CLXXXV, 3.

36.

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

Alaca Höyük'ten.

Eski Tunç Çağı.

Uz. 1.8 cm.

Altın.

İki uç kısmı düzeltilmiş ortası delikli pim.

Koşay 1951, lev. CLXXXV, 3.

37. Aynısı

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

Koşay 1951, Lev. CLXXXV, 3.

38. Aynısı

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

Koşay 1951, lev. CLXXXV, 3.

D A V U L L A R

39. Müz. Env. No.su: 141.

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

Karkamlış'tan.

Geç Hitit Dönemi.

Yük.: 0.90 m. ve gen.: 0.30 m., uz.: 1.30 m.

Bazalt.

Büyük Davul bu kabartmalı ortostat üzerinde tasvir edilmiştir: Yüzyüze bakan iki erkek çalgıcı, her ikisi de kayışla taşıdıkları davulu çalmaktalar. Davulun arkasında sadece başı ve dizinin alt kısmı görünen erkeğin ne yaptığını bilmiyoruz. Bu üçlü grubun arkasında bir erkek çalgıcı iki eliyle bir zurna çalmaktadır.

Vieyra 1955, res. 52.

40. Katalog 48'de anlatılan aynı kompozisyon içinde: Küçük bir figür yaklaşık boyunun 1/3 i büyüklüğündeki davul veya tefi çalmaktadır.

Çambel 1949, lev. X, res. 6.

L I R L E R

41. Kaz. Env. No.su: Ac. 1.85.

Acemhöyük'ten.

Assur Ticaret Kolonileri Çağı.

Uz.: 7.6 cm.; gen.: 6.6 cm.; kalınlığı: 3.1 cm.

Kum ve kil karışımı kireçtaşı.

4 telli olan lirin ses sandığı protom şeklinde boğa başlıdır.

Ses sandığının devamı olan üst kısmı kavislidir. Lir tasviri bir kurşun figürün kalıbı üzerindedir: Taburede oturan sakllı bir erkek çalgıclı liri dizi üzerinde dik oturarak çalmaktadır.

Özgüç N. 1976, lev. VII.

42. Tarsus'dan.

M. Ö. 18 veya 19. yüzyıllar.

Uz.: 0.0165 m., çapı: 0012 m.

Gri steatit.

4 telli olan lirin ses ses sandığı çizilmemiştir. Ses sandığının devamı olan üst kısmı kavislidir. Lir tasviri bir silindir mühür üzerindedir: Hayvan figürleri kompozisyonu içinde diz gökmüş vaziyette bir erkek çalgıclı liri yatay olarak tutmaktadır.

Goldamn 1956, res.: 400, 35.

43. Müz. Env. No.su: 134306. British Museum.

Mardin'den.

M. Ö. II. binin ilk çeyreğine ait olmalı.

Yük.: 2.2 cm.

6 telli olan lirin ses sandığı belli belirsizdir. Ses sandığının devamı olan üst kısmı kavislidir.

Lir tasviri bir silindir mühür üzerindedir: Hayvan figürleri kompozisyonu içinde mührün üst sağ köşesinde taburesinde oturan erkek çalgıclı liri yatay şekilde çalmaktadır.

Rimmer 1969, res. 6.

44. Kaz. Env. No.su: 145.

Kültepe'den.

M. Ö. II. binin ilk çeyreği.

Hayvan biçiminde ses sandığı olan lir Sümer lirlerine benzemektedir. Ses sandığının üzerinde yükselen sadece 4 çizgi görüldüğünden 2 telli lir düşünülmemesi halinde sanatkarın, lir imajını yaratmak istediği düşünülebilir. Lir tasviri bu silindir mühür üzerinde tasvir edilmiştir: Oturan kuşlu tanrıya, hami tanrıça refaketinde tapan şahıs. Bu şahıslar ile tanrı arasında altarın üst tarafında lir çalan bir müzisyen. Tepesinde küre bulunan standartın her iki tarafındaki boğa adamlar ve maymun tali sahneyi oluşturuyor.

Doldurma motifi olarak noktalar kullanılmış.

Spycet 1984, res. 10.

45. Boğazköy'den.

Eski Hitit Dönemi.

Yük.: 4 cm., gen.: 4.5 cm, cidar kalınlığı: 6 cm.

Relief kalınlığı: 1.3 cm.

Lir tasviri bir kabartmalı vazo parçası üzerindedir: kısmi bir tasvir olduğundan yalnız tellerin bağlı olduğu kirişinin bir kısmı ve 8 teli görülebilmektedir. Liri çalan erkek çalgıcının başı ve teller üzerinde elleri korunmuştur.

Boehmer 1983, lev. IX, 24.

46. Katalog 32'de anlatılan aynı kompozisyon içinde: Çift kaval çalgıcısının hemen arkasındaki erkek çalgıcının liri: Ses sandığının dış hatları, tabanda kavis, paralel yükselen yanlarda ve üst kısımda düzdür. 6 tellidir.

Bittel 1976, res. 309.

47. Katalog 32'de anlatılan aynı kompozisyon içinde: İkinci lirin 8 teli bulunmaktadır.

Bittel 1976, res. 309.

48. Karatepe'den.

Geç Hitit Dönemi.

Yük.: 1.20 m.

Bazalt.

Lirin belirgin bir ses sandığı yok, lirin telleri kabaca gösterilmiştir. Lir kabartmalı bir ortostat üzerindedir: İki registerli olan ortostatın üst registerinde: Biri sağ diğerinin sol elle tutmuş oldukları yuvarlak nesneyi başları hizasına kaldıran iki kadın ağızlarının açık olmasından dolayı şarkı söylüyor olabilir. Aralarındaki küçük figür ise davul çalmaktadır. Alt registerde: Birbirlerine yüzleri dönük olan lir çalgıcısı ile çift kaval çalgıcısı arasında bir büyük bir de küçük iki figür dans etmektedir.

Çambel 1949, lev. X, res.: 6.

49. Katalog 28'de anlatılan aynı kompozisyon içinde: Öndeki lirin ses sandığı oldukça dardır. 10 adet teli bulunmaktadır.

Luschan 1911, lev. LXII.

50. Katalog 28'de anlatılan aynı kompozisyon içinde: İkinci lirin uzun kenarı tabana gelen dikdörtgen bir ses sandığı vardır. Süslü ses sandığının alt kısmından açılarak gerilmiş 6 teli bulunmaktadır.

Luschan 1911, lev. LXII.

51. Müz. Env. No.su: 91.342. Metropolitan Museum of Art.

Maraş'tan.

Geç Hitit Dönemi.

Yük.: 0.56 m. ve gen.: 0.49 m.

Bazalt.

5 teli olan lirin şekli dikdörtgene yakındır. Bu lir tasviri bir stel üzerinde yer almaktadır: Sandalyesinde oturmuş olan kadın, sağ elinde bir ayna sol elinde ise, önündeki sunağa çayarak destek aldığı liri tutmaktadır. Kucağında kendisine yüzü dönük olan küçük bir figür oturmaktadır.

Bossert 1942, res. 810.

52. Tarsus'tan.

Demir Devri.

Boyutları: 20x15x9.

Koyu kırmızı serpantin.

Lirin belirli bir ses sandığı yok. 3 teli var. Lir tasviri bir skaraboit mühür üzerindedir: Sandalyesinde oturmuş olan erkek çalgıcı liri dik olarak tutmaktadır. Önünde bir kız dans etmektedir.

Porada 1956, res.: 1.

53. Bayraklı (Smyrna)'dan.

M. Ö. 7. yüzyılın ilk çeyreği.

Yük.: 15 cm.

7 telli lirin belirgin bir ses sandığı yok. Şekil olarak daireye benzemektedir. Lir tasviri bir Erken Geometrik Dönem seramik parçası üzerindedir.

Akurgal 1961, res. 3.

54.

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

Boğazköy'den.

Frig Dönemi.

Yük.: 1.34 m.

Kalker.

Lir tasviri, Kybele heykelinin sağ tarafındaki küçük figür elinde çalınırken görülmektedir. Lirin 7 teli vardır. Solundaki küçük figür ise çifte kaval çalmaktadır. Oldukça süslü bir polos giyen Kybele sol elinde bir nar tutmaktadır.

Akurgal 1961, res. 55.

55. Müz. Env. No.su: 5237. İstanbul Arkeoloji Müzesi.

Xanthos'tan.

Arkaik (M. Ö. 6. yüzyıl).

Yük.: 34 cm., en: 87 cm., kal.:16 cm.

Kireçtaşı.

Lirin ses sandığı pektoral şeklindedir. 8 adet teli bulunmaktadır. Lir tasviri Likya Bölgesine özgü kabartmalı mezar anıtlarından birisine ait olan bir parça üzerindedir. Üzerinde cenaze törenleri ile ilgili iki sahne yer alır: Solda güreşen iki figür, sağda ise sağa doğru ilerleyen iki çalgıçlı. Arkadaki lir çalmaktadır.

Akurgal 1961, res. 86.

T A M B U R A L A R

56. Kaz. Env. No.su: 75/290.

Boğazköy'den.

Eski Hitit Dönemine ait.

Tambura tasviri kabartmalı bir vazo parçası üzerindedir: Çalgıcının eli, başlı ve tamburasının kısmi bir parçası korunmuştur. Sapın ucundan sarkan iki bant görülmektedir.

Boehmer 1983, lev. VI, lo.

57. Kaz. Env. No.su: d 1622.

Alişar'dan.

Eski Hitit Dönemine ait.

Tamburanın bir kısmı kabartmalı bir vazo parçası üzerindedir: Sap ucundan aşağıya sarkan iki bant ve çalgıcının eli görülmektedir.

Osten 1932, res.: 154.

58. Katalog 16'daki aynı kompozisyon içinde: Tambura sapının uç kısmı ve bu uçtan sarkan bant ile, çalgıcının eli ve kolunun bir kısmı korunmuştur.

Osten 1932, res. 155.

59. Müz. Env. No.su: 10. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

Alaca Höyük'ten.

Eski Hitit Dönemi.

Bazalt.

Gitara benzer tamburanın 16'dan fazla perdesi görülüyor. Sapın baştan başa kestiği gövde üzerinde sapın her iki yanında 5 erden 10 adet delik bulunmaktadır. Tambura tasviri bu ortostat üzerinde tasvir edilmiştir: Sol tarafta başsız bir tambura çalgıcısı, sağda ise kolu üzerinde bir hayvan taşıyan bir erkek figürü bulunmaktadır.

Bittel 1976, res. 219.

60. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

Karkamlıştan.

Geç Hitit Dönemi.

Yük.: 1.35 m. ve gen.: 2.30 m.

Kireçtaşı.

Tambura çalan bir erkek çalgıcı. Bu ortostat üzerinde tasvir edilmiştir.:Ziyafet sahnesi. Kral taburesinde oturmuş, bir elinde kadeh tutuyor. Arkasındaki hizmetkar elindeki yaprak ile kralı serinletiyor. Önündeki masada yiyecekler bulunuyor. Masanın diğer tarafındaki hizmetkar krala hizmet ediyor. Bunun arkasındaki çalgıcı tambura çalıyor.

Vieyra 1955, res. 56.

61. Katalog 65'de anlatılan aynı kompozisyon içinde: Ayakta duran bir tambura çalgıcısı.

Vieyra 1955, res. 53

62. Müz. Env. No.su: VA 2652. Berlin Müzesi.

Zincirli'den.

Geç Hitit Dönemi.

Yük.: 1.30/0.94 m. ve gen.: 1.10 m.

Bazalt.

Taburesinde oturarak tambura çalan bir erkek çalgıcı. Diğer ortostat üzerinde ise ayakta çalgıcıya dönük olarak bir eliyle boğazını tutan bir erkek şarkıcı bulunmaktadır.

Luschan 1902, res. 118 ve 119.

63. Müz. Env. No.su: 91.34. 1 Metropolitan Museum of Art.

Maraş'tan.

Geç Hitit Dönemi.

Yük.: 0.90 m. ve gen.: 0.44 m.

Bazalt.

Tamburanın yalnızca sap ucu ve bu uçtaki süs veya asmaya mahsus bantlı korunmuştur. Tambura tasviri bir stel üzerindedir: Üstte ziyafet sahnesi. Bir hizmetkar bir eliyle serinletmek için bir yaprak diğer eliyle kadeh tutmaktadır. Önündeki masanın üzerinde yiyecekler bulunur. Altta ise, bir eliyle atın yularını, sol eliyle de mızrak tutan bir savaşçı.

Bossert 1942, res. 808.

Ç İ F T K A V A L L A R

64. Bir çift kaval çalgıcısı: Katalog 32'de anlatılan aynı kompozisyon içinde.

Bittel 1976, res. 309.

65. Müz. Env. No.su: 119. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

Karkamlı'tan.

Geç Hitit Dönemi.

Yük.: 1.12 m. ve gen.: 1.50 m.

Kalker.

Çift kaval çalan bir erkek çalgıcı. Bu tasvir bir kabartmalı ortostat üzerinde: Solda bir tambura çalgıcısı, onun hemen önünde bir çifte kaval çalgıcısı. Bu iki çalgıcıya yüzü dönük olarak elindeki iki ince uzun nesneyi birbirine vuran küçük bir figür ve hemen onun yanında bir dans eden erkek figürü bulunur.

Vieyra 1955, res. 53.

66. Katalog 48'de anlatılan aynı kompozisyon içinde: Çift kaval çalan bir erkek çalgıcı.

Çambel 1949, lev. X, res. 6.

67. Çift kaval çalan bir figür. Katalog 54'deki aynı kompozisyon içinde.

Akurgal 1961, res. 57.

68. Müz. Env. No.su: VA 974. Berlin Müzesi.

Maraş'tan.

Geç Hitit Dönemi.

Yük.: 32 cm., gen.: 27 cm. ve kalınlığı 9.5 cm.

Başın yüksekliği: 21.5 cm.

Çifte kaval çalan bir erkek çalgıcı. Bu tasvir bir kabartmalı ortostat üzerindedir: Yalnızca çalgıcının başı ve çift kavalının bir kısmı korunmuştur.

Przeworski 1936, lev. X, 2.

69. Müz. Env. No.su: VA 2999. Berlin Müzesi.

Zincirli'den.

Geç Hitit Dönemine ait.

Çift kaval çalgıcısı. Bu tasvir bir kabartmalı ortostat üzerindedir: Üzerinde sağa doğru yürüyen iki erkek var, Ortostatın üst kısmı kırıldığı için başları görülmüyor. Arkadaki figür çift kaval çalıyor.

Przeworski 1936, lev. X, 6.

Z U R N A L A R

70. Zurna çalan bir erkek çalgıcı: Katalog 39'da anlatılan aynı kompozisyon içerisinde.

Vieyra 1955, res. 52.

71. Müz. Env. No.su: 11. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

Alaca Höyük'ten.

Eski Hitit Dönemi.

Yük.: 116 cm.

Bazalt.

Zurna çalan bir erkek çalgıcı. Bu tasvir bir kabartmalı ortostat üzerindedir: Solda zurna çalan erkek çalgıcı, sağ tarafta ise biri merdivene çıkmış olan iki küçük figür yer almaktadır.

Bittel 1976, res. 218.

72. Müz. Env. No.su: 130909 British Museum.

Karya Bölgesinden.

M. Ö. 8. yüzyıl

Yük.: 6 cm.

Tunç heykelcik.

Zurna çalan bir erkek çalgıcı.

Rimmer 1969, lev. VIIIb.

73. Müz. Env. No.su: 134975. British Museum.

Anadolu'dan, fakat nerden olduğu belli değil.

M. Ö. 8. yüzyıl.

Yük.: 7.6 cm.

Tunç heykelcik.

Frig kepi ve tunik giymiş olan bir erkek çalgıcı iki eliyle tutmuş olduğu zurnayı çalmakta.

Rimmer 1969, lev. VIIIc.

LEVHALAR LİSTESİ

LEVHA I.

Sistrum: Akurgal 1962, res.: 12 sol.

Kat. No.su: 1.

LEVHA II.

1.Sistrum: Tezcan 1960, lev. XXII.

Kat. No.su: 2.

2.Sistrum: Tezcan 1960, lev. XXI.

Kat. No.su: 3.

LEVHA III.

1.Sistrum: Özgüç 1958, lev. XVII,3.

Kat. No.su:4.

2.Sistrum: Özgüç 1958, lev. XVII,2.

Kat. No.su:5.

3.Sistrum: Özgüç 1958, lev. XVII, 1.

Kat, No.su:6.

LEVHA IV.

1.Güneş Kursu: Koşay 1938, lev. LXCI, M.Á.2.

Kat. No.su:7.

2.Güneş Kursu: Koşay 1951, lev. CLXIV, E3.

Kat. No.su:8.

LEVHA V.

1. ve 2. Zil: Tezcan 1960, lev. XVIII, 2-3.

Kat. No.su: 9-10.

3. Zil: Özgüç-Akok 1957, res. 12, 36.

Kat. No.su: 11.

4. ve 5. Zil: Bittel 1940, res. 15-16.

Kat. No.su: 12-13.

6.Zil: Özgüç 1958, res. 20.

Kat. No.su: 14.

LEVHA VI.

Zillerin kullanımını gösteren bizim çizdiğimiz hayali bir tasvir.

LEVHA VII.

1.Eski Hitit Dönemine ait Boğazköy'den kabartmalı bir vazo parçası: Tef

Boehmer 1983, lev. IX, 25. Kat. No.su:19.

2.Eski Hitit Dönemine ait Boğazköy'den kabartmalı bir vazo parçası: Lir çalan

adam. Boehmer 1983, lev. IX, 24. Kat. No.su:45.

LEVHA VIII.

1. Zil çalan bir adam, Alişar'dan, Eski Hitit Dönemine ait kabartmalı bir vazo parçası üzerinde: Osten 1937, res. 155 c2623.
Kat. No.su: 16.
2. Zil çalan bir adam, Bitik'ten, Eski Hitit Dönemine ait kabartmalı bir vazo parçası üzerinde: Özgüç 1958a, lev. IVb.
Kat. No.su: 17.
3. Tamburanın kısmi bir tasviri, Alişar'dan, Eski Hitit Dönemine ait kabartmalı bir vazo parçası üzerinde: Osten 1932, res. 154 dl622.
Kat. No.su: 57.
4. Tambura çalan bir adam, Boğazköy'den, Eski Hitit Dönemine ait kabartmalı bir vazo parçası üzerinde: Boehmer 1983, lev. VI, 10.
Kat. No.su: 56.

LEVHA IX.

Zil çalan bir adam, Kabaklı'dan, Eski Hitit Dönemine ait kabartmalı bir vazo parçası üzerinde: Boehmer 1983, res. 15.
Kat. No.su:18.

LEVHA X.

1. Terrakota çingirak: Anadolu Medeniyetleri I, A 235.
Kat. No.su: 20.
2. Terrakota çingirak: Anadolu Medeniyetleri I, A 236.
Kat. No.su: 21.

LEVHA XI.

1. İnsan başı şeklinde çingirak: Anadolu Medeniyetleri I, A 553.
Kat. No.su: 23.
2. Kuş biçimli çingirak: Koşay 1951, lev. LXIX, la-b.
Kat. No.su: 25.

LEVHA XII.

1. Testicik şeklinde çingirak: Woolley 1955, res. 25.
Kat. No.su: 22.
2. Sukabağlı şeklinde çingirak: Özgüç 1953, lev. LIV, 272.
Kat. No.su: 24.
3. Testicik şeklinde çingirak: Osten 1937, res. 307 cl300.
Kat. No.su: 26.

LEVHA XIII.

- 1.,2.,3., Altın kurs: Koşay 1951, lev. CLXXXV, 3.
Kat. No.su: 33-34-35.
- 4.,5.,6., Altın pim: Koşay 1951, lev. CLXXXV, 3.
Kat. No.su: 36-37-38.

LEVHA XIV.

1. Zurna çalan bir tunç erkek figürü: Rimmer 1969, lev. VIIIb.
Kat. No.su: 72.
2. Zurna çalan bir tunç erkek figürü: Rimmer 1969, lev. VIIIc.
Kat. No.su: 73.
3. Modern bir zurna resmi: H. Ü. Konservatuvarı, Müzikoloji Arşivinden.

LEVHA XV.

1. Lir çalan bir erkek: Özgüç N. 1976, lev. VII.
Kat. No.su: 41.
2. Lir çalan bir erkek: Porada 1956, res. 1.
Kat. No.su: 52.

LEVHA XVI.

1. Lir çalan bir erkek: Goldman 1956, res. 400-35.
Kat. No.su: 42.
2. Lir çalan bir erkek: Spycet 1984, res. 10.
Kat. No.su: 44.
3. Lir çalan bir erkek: Rimmer 1969, res. 6.
Kat. No.su: 43.

LEVHA XVII.

- Inandık vazosu: Boehmer 1983, res. 7A.

LEVHA XVIII.

1. Eski Hitit Dönemine ait, Anadolu'dan Schimmel Koleksiyonuna gitmiş olan gümüş geyik ritonunun ağız kısmının fotoğrafı: Alp 1983,
Kat. No.su: 27.
2. aynı eserin boynundaki frizin açıkl çizimi: Boehmer 1983, res. 49.
Kat. No.su: 27.

LEVHA XIX.

1. Eski Hitit Dönemine ait Alacahöyük'ten kabartmalı bir ortostat:
Bittel 1976, res. 218.
Kat. No.su: 71.
2. Eski Hitit Dönemine ait Alaca Höyük'ten kabartmalı bir ortostat:
Bittel 1976, res. 219.
Kat. No.su: 59.

LEVHA XX.

1. Geç Hitit Dönemine ait Karatepe'den bir ortostat: Bittel 1976, res. 309.
Kat. No.su: 32.
2. Geç Hitit Dönemine ait Karatepe'den bir ortostat: Çambel 1949, lev. X, 6.
Kat. No.su: 48.

LEVHA XXI.

1. Geç Hitit Dönemine ait Karkamış'tan kabartmalı bir ortostat: Vieyra 1955, res. 53.
Kat. No.su: 65.
2. Geç Hitit Dönemine ait Karkamış'tan kabartmalı bir ortostat: Vieyra 1955, res. 52.
Kat. No.su: 39.

LEVHA XXII.

1. Geç Hitit Dönemine ait Karkamış'tan kabartmalı bir ortostat: Vieyra 1955, res. 56.
Kat. No.su: 60.

LEVHA XXIII.

1. Maraş'tan Geç Hitit Dönemine ait kabartmalı bir ortostat: Bossert 1942, res. 808.
Kat. No.su: 63.
2. Maraş'tan Geç Hitit Dönemine ait kabartmalı bir ortostat: Bossert 1942, res. 810.
Kat. No.su: 51.

LEVHA XXIV.

1. Geç Hitit Dönemine ait Zincirli'den kabartmalı bir ortostat: Luschan 1911, lev. LXII.
Kat. No.su: 28.
2. Geç Hitit Dönemine ait Zincirli'den kabartmalı bir ortostat: Luschan 1902, res. 118-119.
Kat. No.su: 62.
3. Geç Hitit Dönemine ait Zincirli'den kabartmalı bir ortostat: Luschan 1911, res. 259b.
Kat. No.su: 30.

LEVHA XXV.

1. Geç Hitit Dönemine ait Maraş'tan kabartmalı bir ortostat parçası:
Przeworski 1936, lev. X, 2.
Kat. No.su: 68.
2. Geç Hitit Dönemine ait Zincirli'den kabartmalı bir ortostat:
Przeworski 1936, lev. X, 6.
Kat. No.su: 69.

LEVHA XXVI.

- M. Ö. 7. yüzyıla ait Bayraklı'dan bir seramik parçası: Akurgal 1961, res. 3.
Kat. No.su: 53.

LEVHA XXVII.

1. H. Ü. Konservatuvarı Müzikoloji Arşivinden çekilmiş bir modern çift kavalın fotoğrafı.
2. Boğazköy'den Frig Dönemine ait Kybele heykeli: Akurgal 1961, res. 55.
Kat. No.su: 54.

LEVHA XXVIII.

1. M. Ö. 6. yüzyıla ait Xanthos'tan kabartmalı bir mezar anıtı parçası:
Akurgal 1961, res. 86.
Kat. No.su: 55.

Tablo 1. Eski Tunç Çağı Müzik Aletleri.

Ele geçtiği yerler	Sistrumlar	Ziller	Terrakota çingiraklar
Alacahöyük		x	
Göller		x	
Horoztepe	x	x	
Kağnıderesi		x	
Karaoğlan			x
Oymağaç		x	
Soloi-Pompeipolis		x	

Tablo 2. Assur Ticaret Kolonileri Çağı
ve
M. Ö. II. binin ilk çeyreğine ait Müzik Aletleri

Ele geçtiği yerler	Terrakota çingiraklar	Lirler
Acemhöyük		x
Alalah	x	
Kültepe	x	x
İkiztepe	x	
Mardin		x
Tarsus		x

Tablo 3. Eski Hitit Dönemi Müzik Aletleri

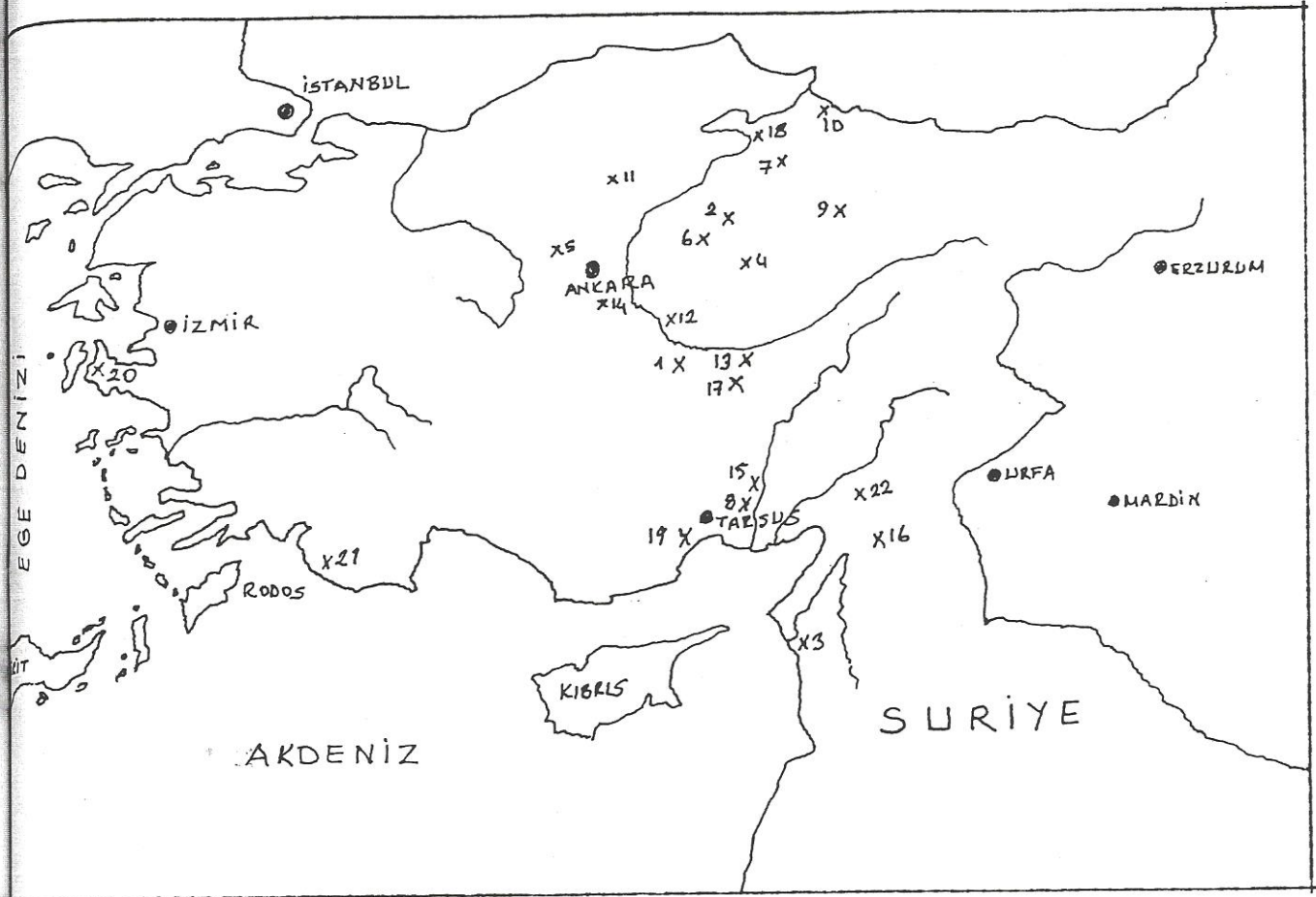
Ele geçtiği yerler	Zil/Tef	Terrakota çingirak	lir	Tambura	Zurna
Alacahöyük		x		x	x
Alişar	x	x		x	
Bitik	x				
Boğazköy	x		x	x	
Kabaklı	x				
Inandık	x		x	x	

Tablo 4. Hitit İmp. Dönemi Müzik Aletleri

Ele geçtiği yerler	Terrakota çingiraklar
Alişar	x

Tablo 5. M. Ö. I. bin Anadolu
(Geç Hitit-Frig-Arkaik)
Müzik Aletleri

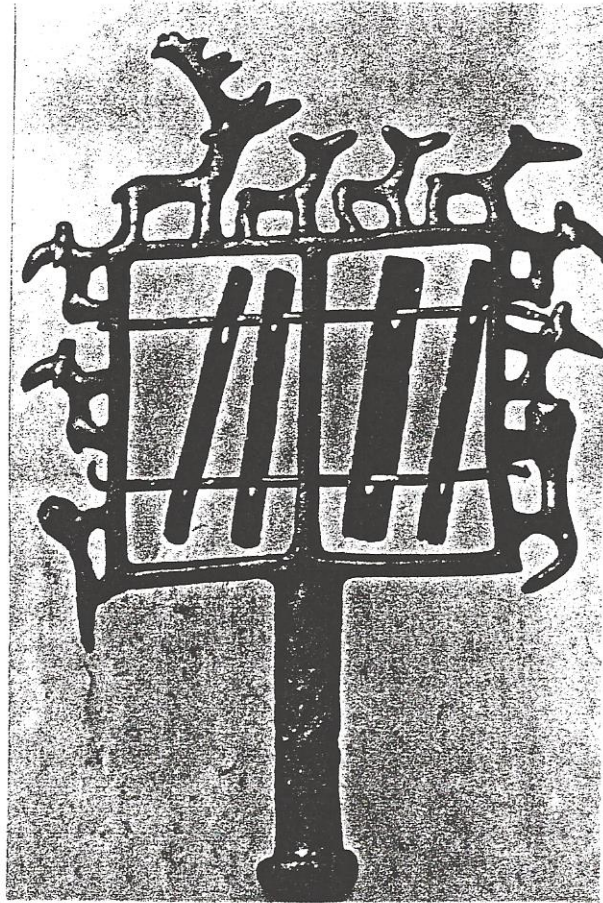
Ele geçtiği yerler	Tef	Davul	Lir	Tambura	Çifte Kaval	Zurna
Boğazköy			x		x	
Karatepe	x	x	x		x	
Karkamlı		x		x	x	x
Maras			x	x	x	
Smyrna			x			
Tarsus			x			
Xanthos			x			
Zincirli	x		x	x	x	

1. Acemhöyük - Niğde	12. Kabaklı - Kırşehir
2. Alacahöyük - Yozgat	13. Kağnıderesi - Kayseri
3. Alalah - Hatay	14. Karaoğlan - Ankara
4. Alishar - Yozgat	15. Karatepe - Adana
5. Bitik - Ankara	16. Karkamış - Türkiye Suriye sınırı
üzerinde
6. Boğazköy - Yozgat	17. Kültepe - Kayseri
7. Göller - Merzifon	18. Oymağaç - Merzifon
8. Gözlükule - Tarsus	19. Soloi-Pompeipolis - Mersin
9. Horoztepe - Tokat	20. Smyrna - Eski Izmir
10. İkiztepe - Samsun	21. Xanthos - Antalya
11. İnandık - Çankırı	22. Zincirli - Islahiye

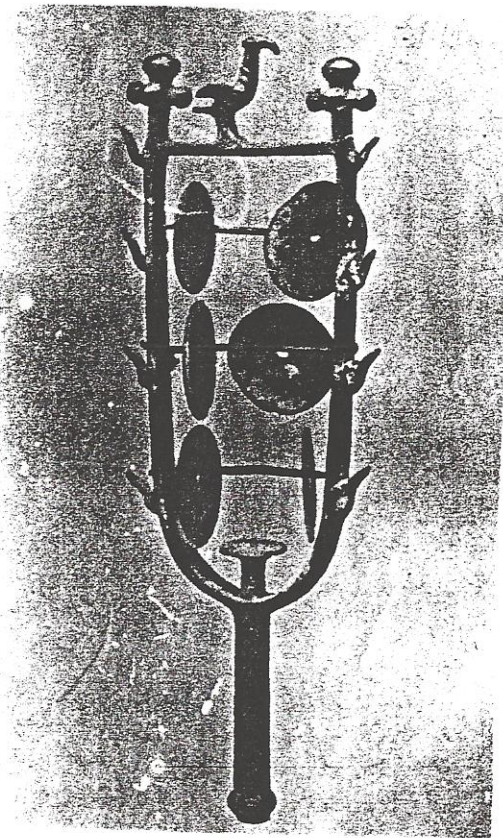
Müzik Aletlerinin Anadolu'da ele geçtiği merkezleri gösterir harita

LEVHALAR

1

2

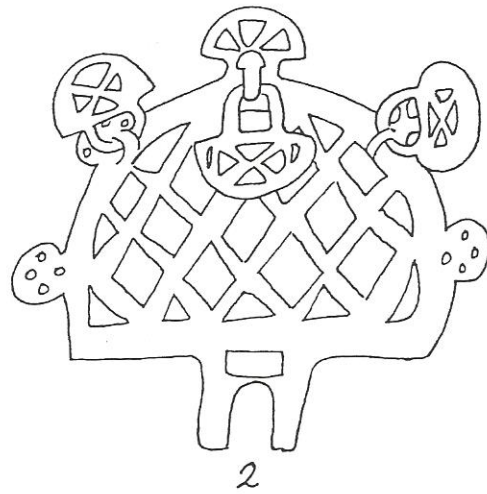
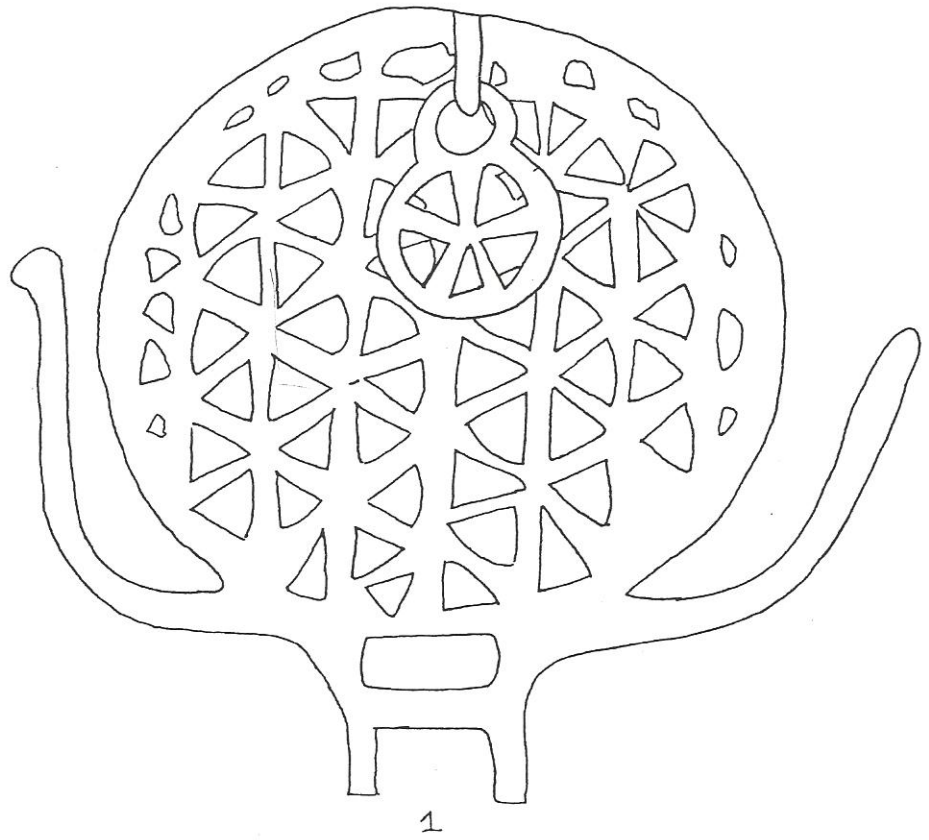
1

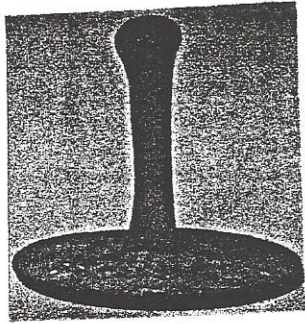

2

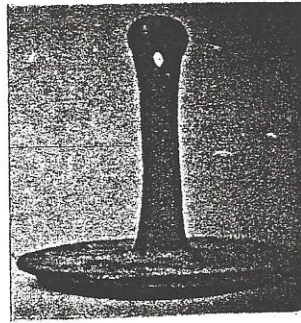

3

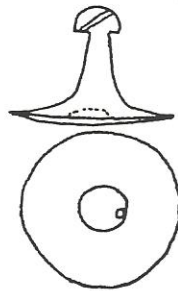

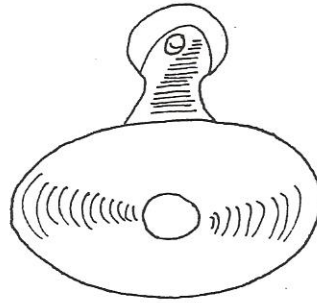
1

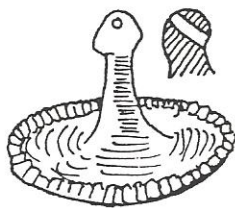
2

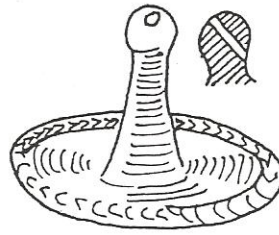
3a

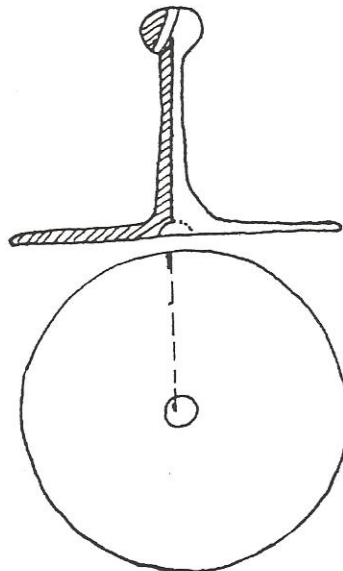
3b

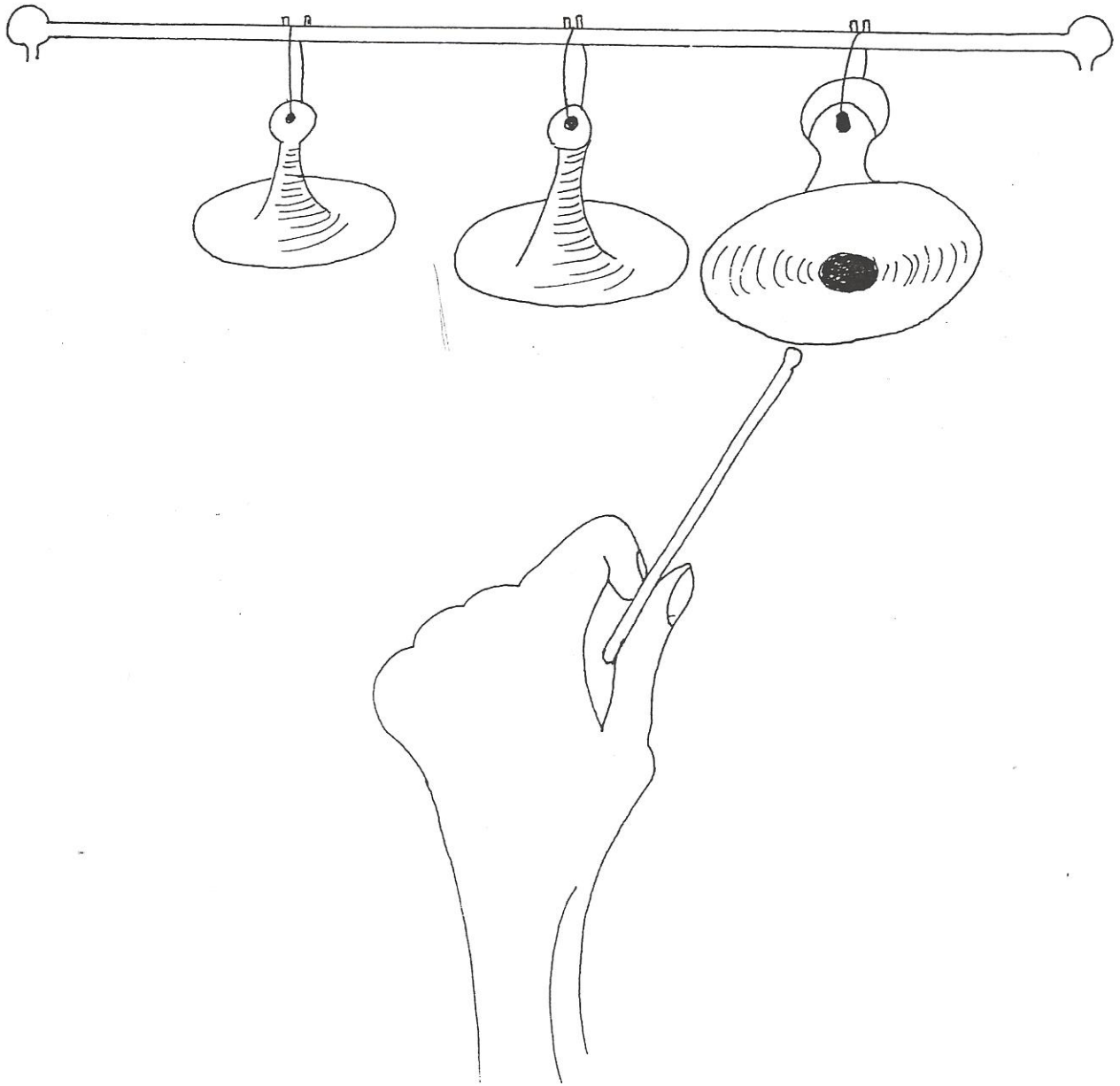
4

5

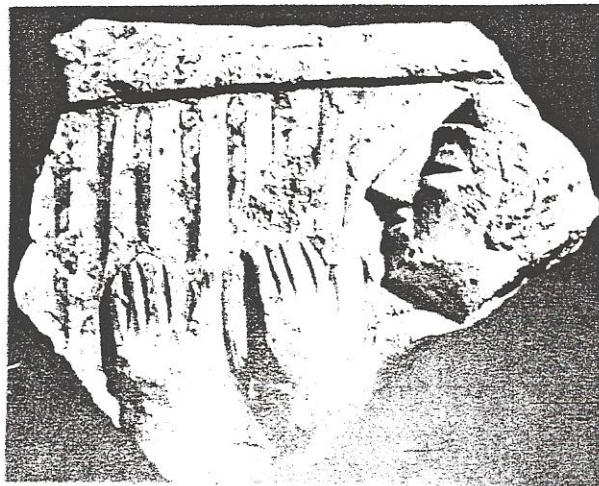

6

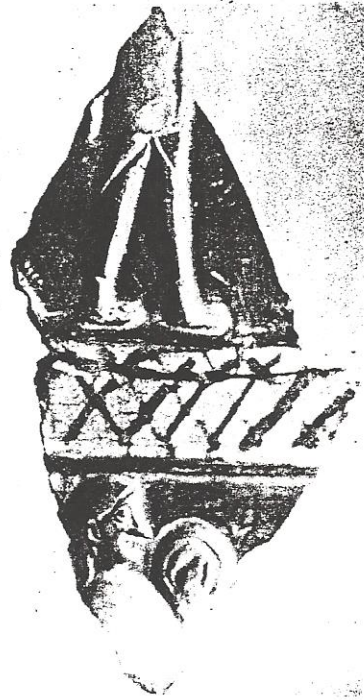
1

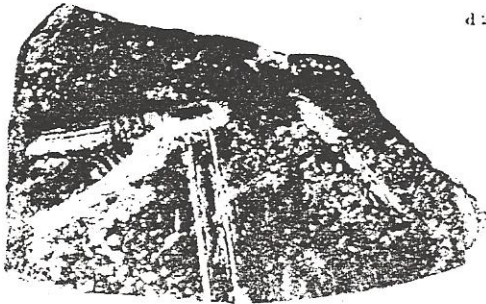
2

1

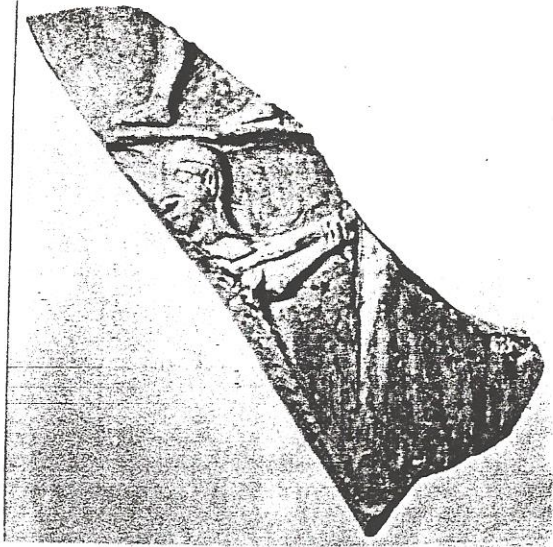
2

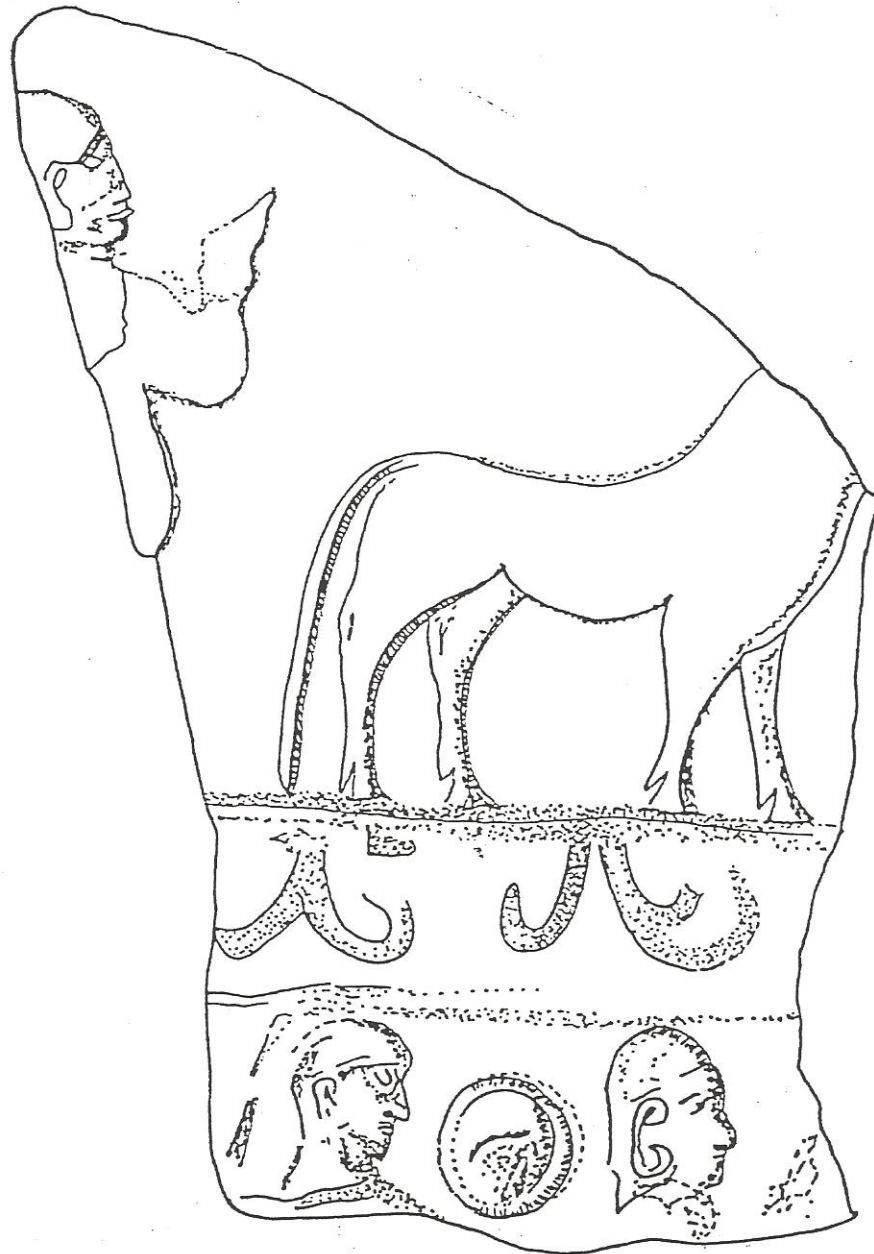
d2

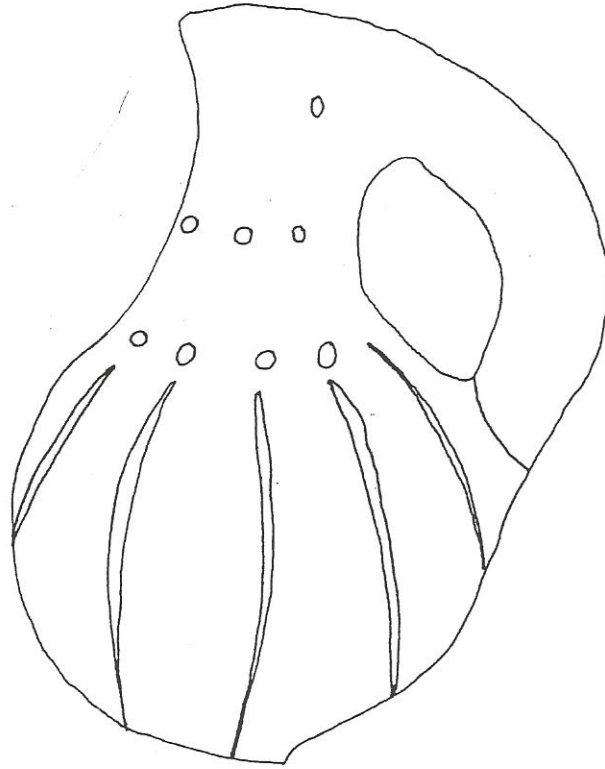
d 1022

3

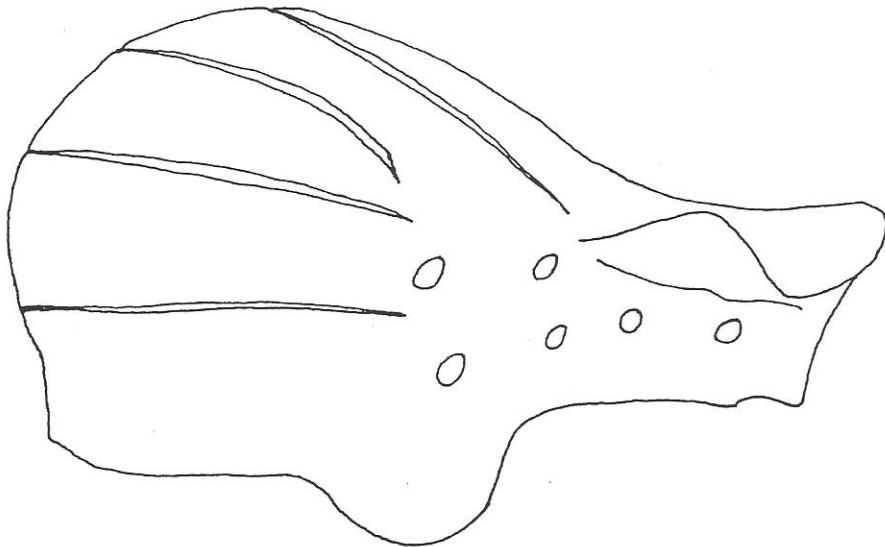

4

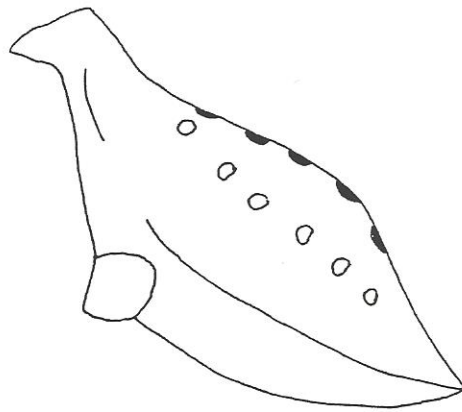
1

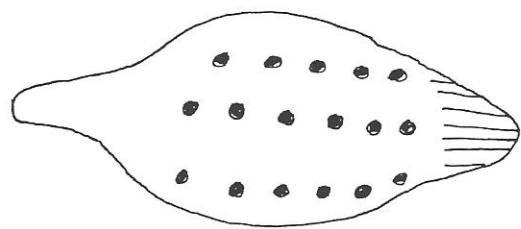
2

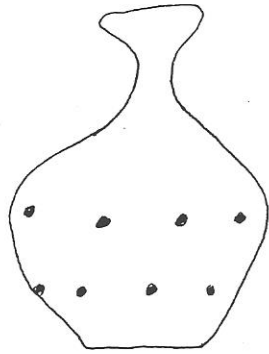
1

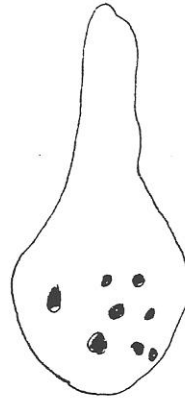
2a

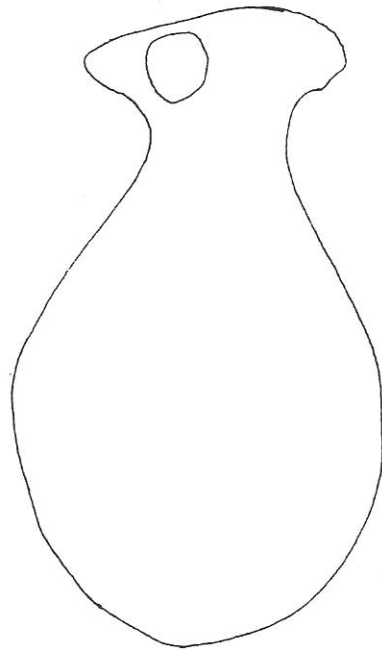
2b

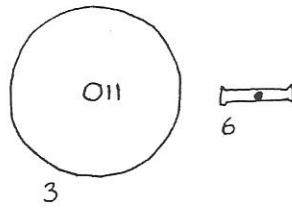
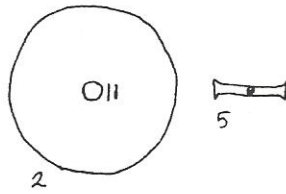
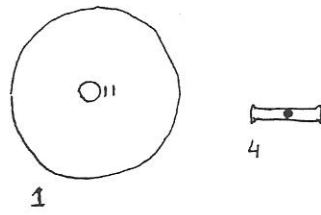
1

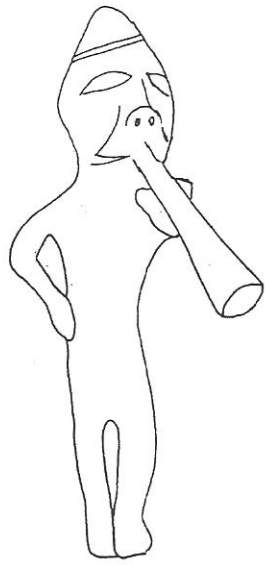

2

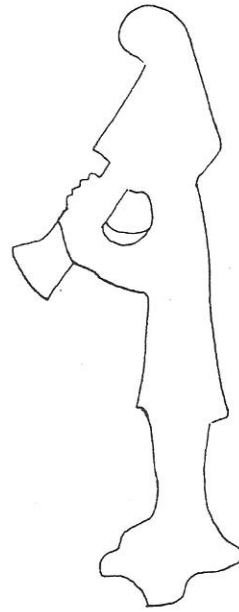

3

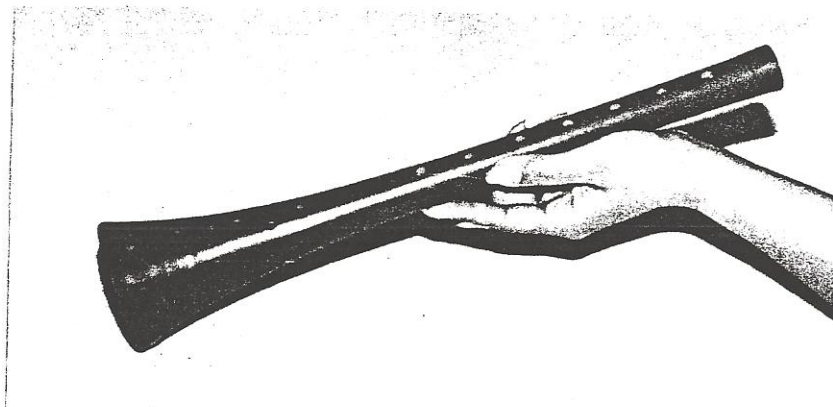

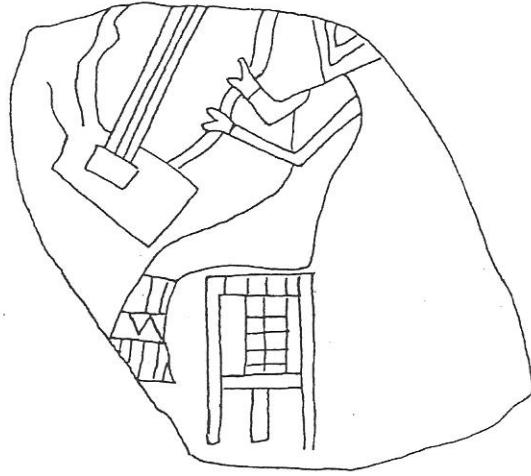
1

2

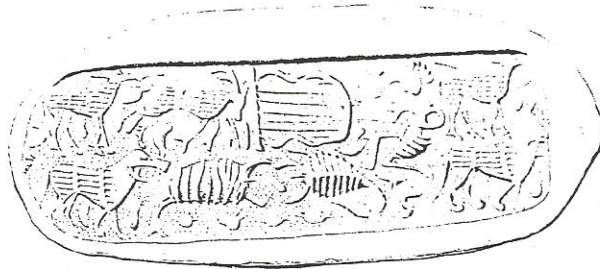
3

1

2

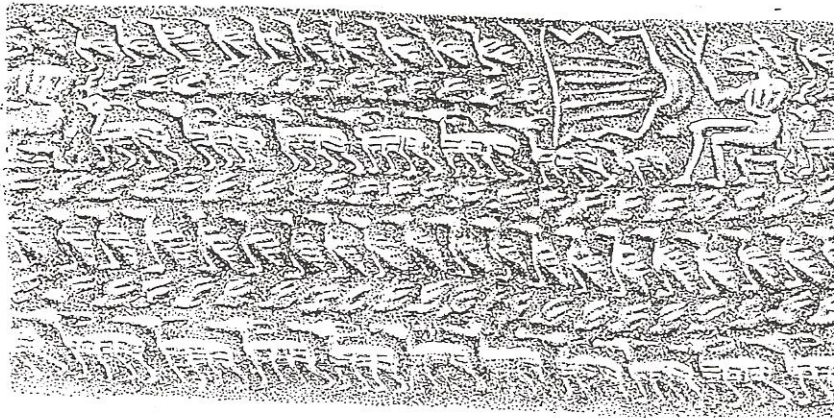

35

1

2

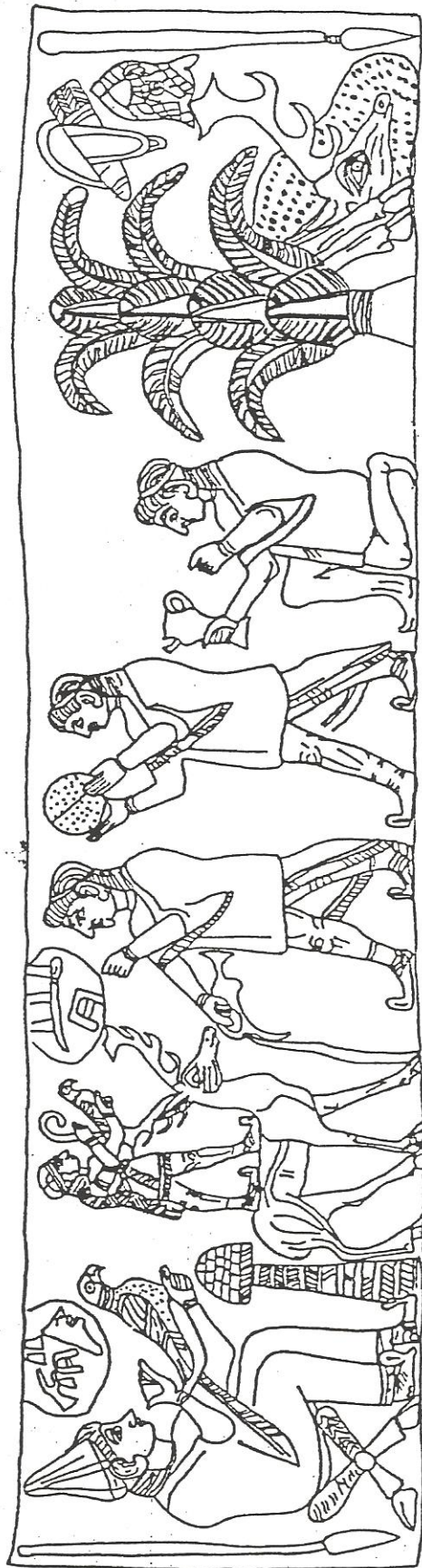

3

1

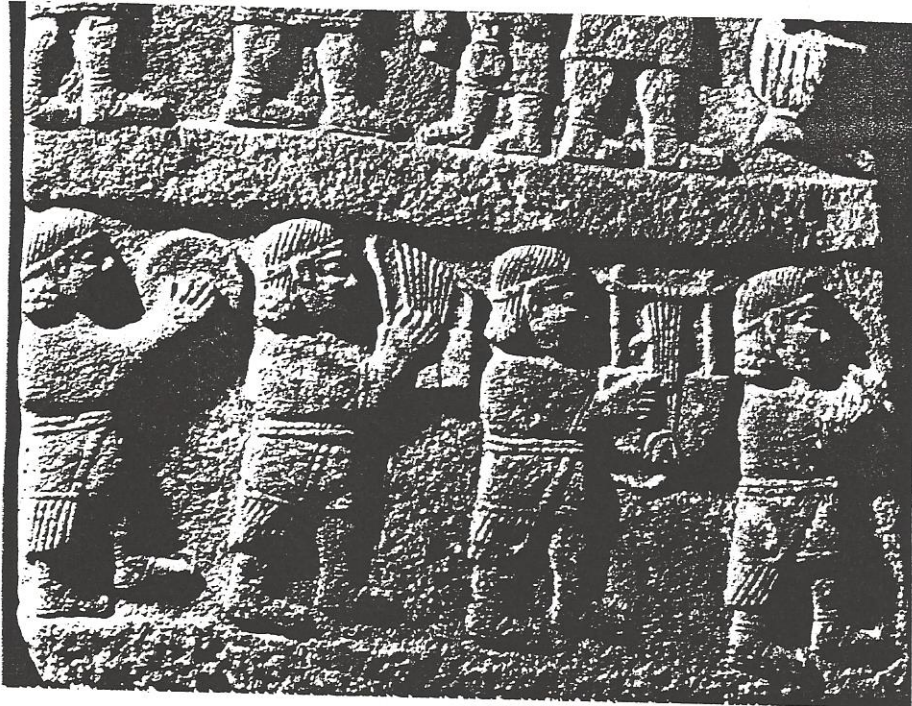
2

1

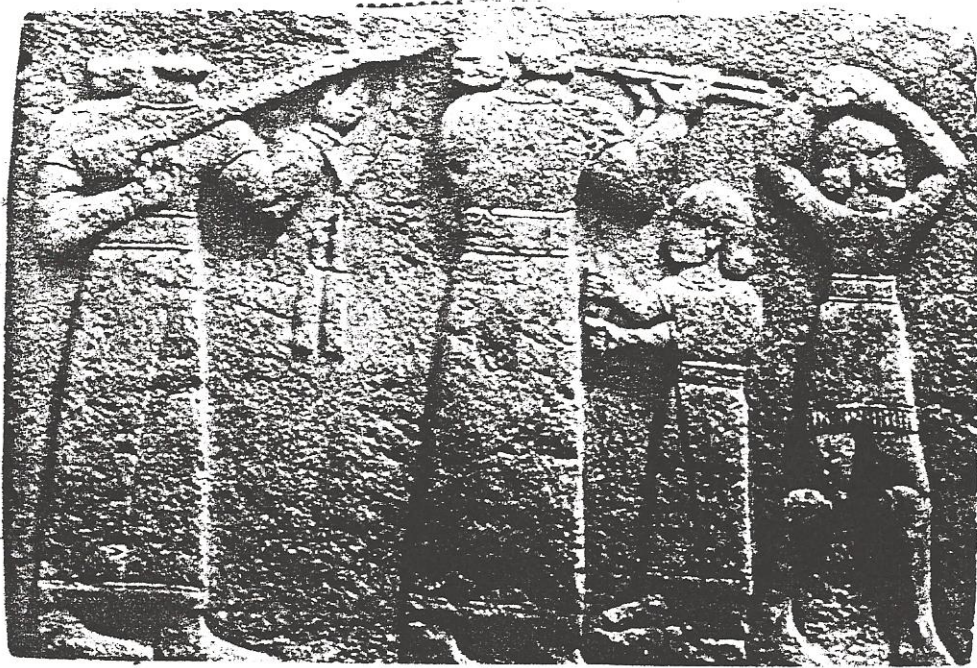
2

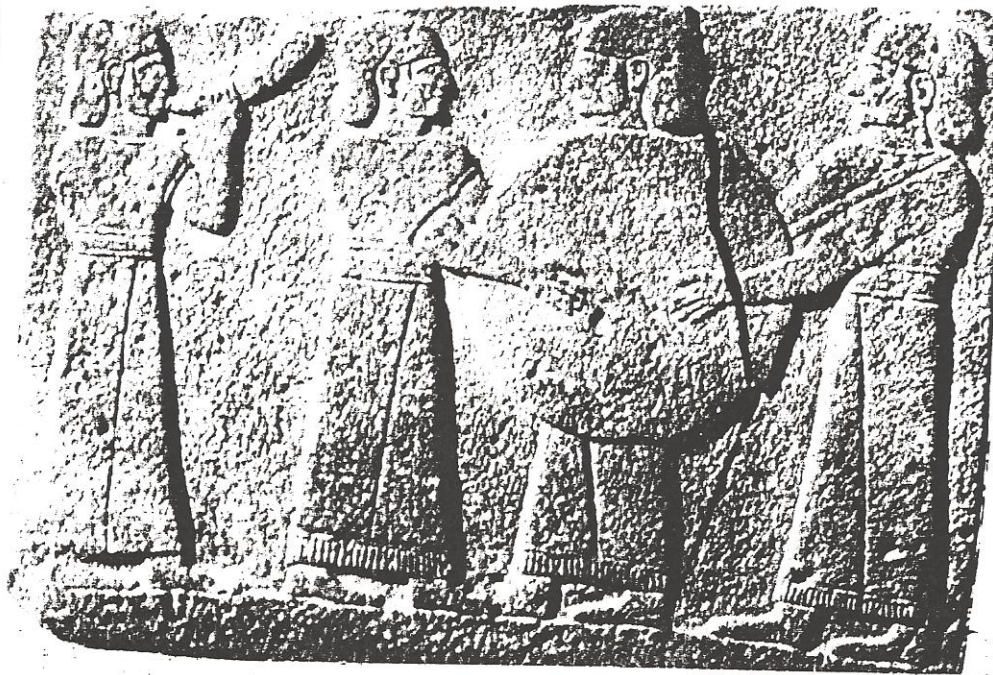
1

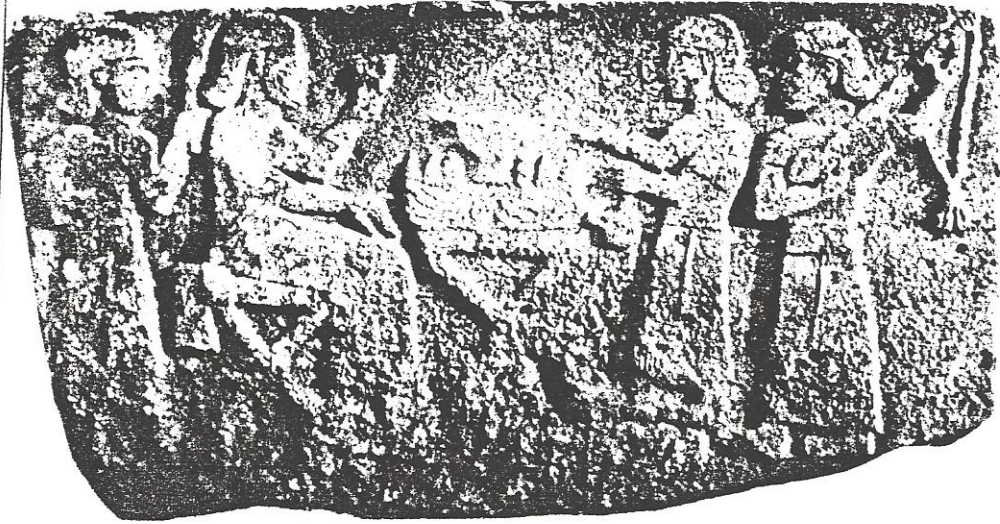
2

1

2

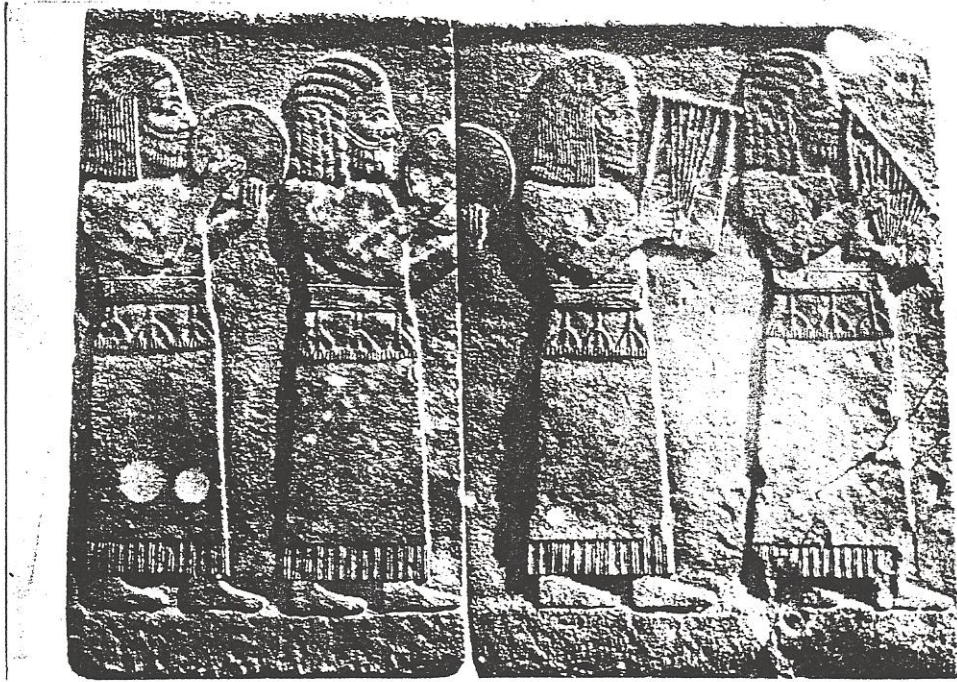

1

2

1

2

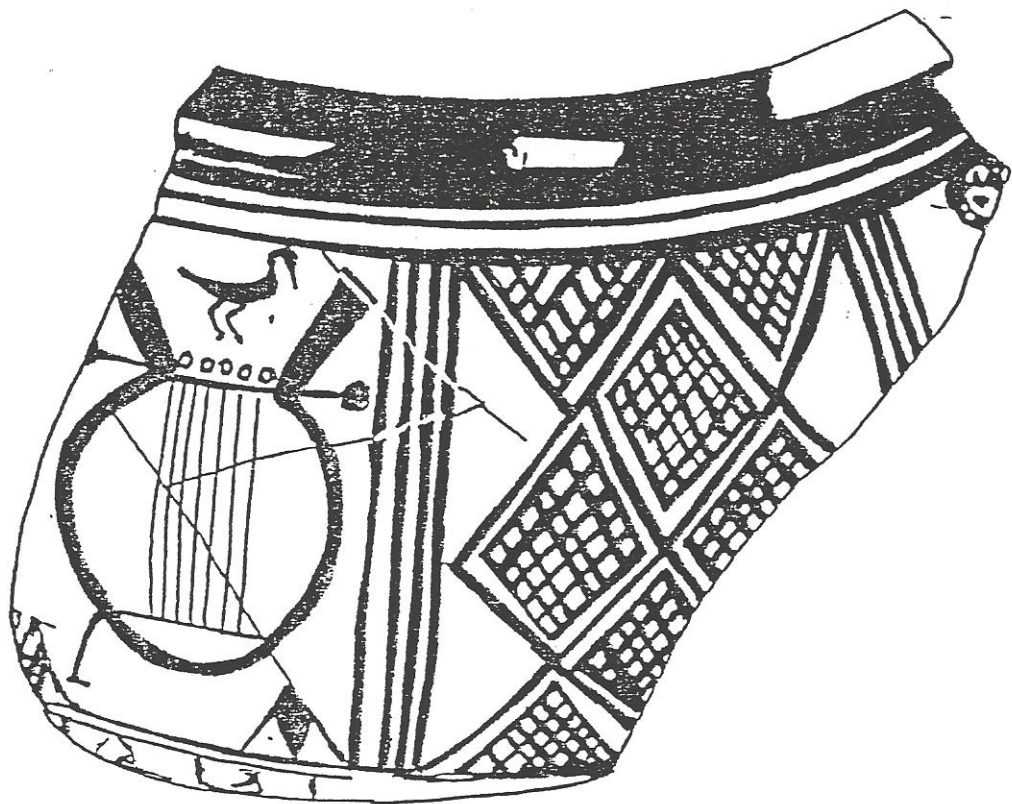
3

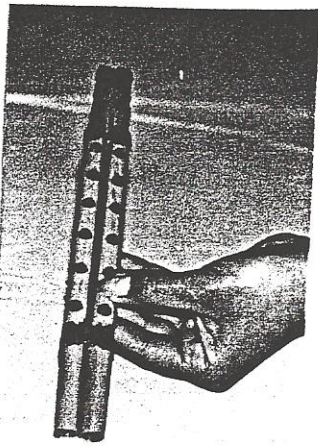

1

2

1

2

